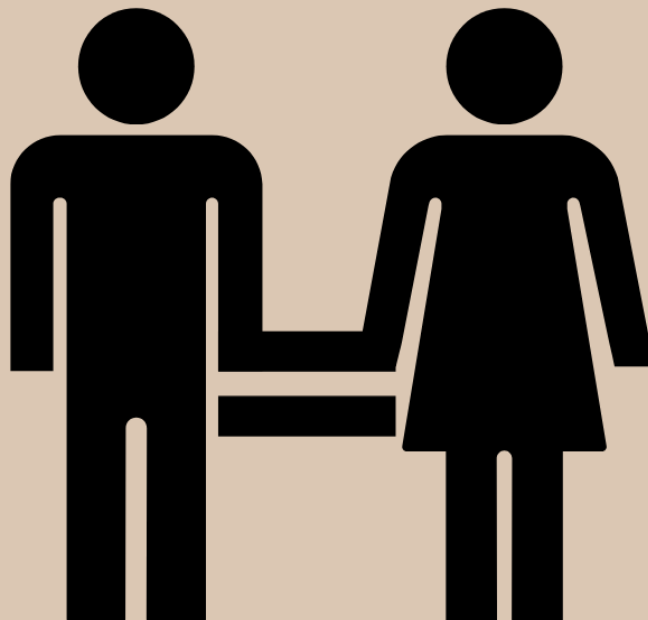

MONITORING IZVJEŠTAJ

O IMPLEMENTACIJI AKCIONOG PLANA
NACIONALNE STRATEGIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2021-2025
ZA 2023. GODINU

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA

Australian
Aid

**MONITORING IZVJEŠTAJ O IMPLEMENTACIJI AKCIONOG PLANA ZA 2023. GODINU
NACIONALNE STRATEGIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2021-2025.**

IZDAVAČ:

NVO "Centar za ženska prava"
Bokeška 20/1, 81000 Podgorica
Crna Gora
M: +382 67 166 800
T/F: +382 20 664 193
women.mne@gmail.com
www.womensrightscenter.org

UREDNIKA:

Maja Raičević

AUTORKE:

Anita Stjepčević
Izabela Kordić

SARADNIK:

Mirko Balšić

Podgorica, maj 2024.

IZJAVA O OGRANIČENJU ODGOVORNOSTI:

Ova publikacija pripremljena je zahvaljujući finansijskoj podršci Ambasade Australije za Srbiju, Sjevernu Makedoniju i Crnu Goru. NVO "Centar za ženska prava" preuzima isključivu odgovornost za sadržaj publikacije, koja ne odražava nužno stavove Ambasade Australije za Srbiju, Sjevernu Makedoniju i Crnu Goru.

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	4
UVOD.....	5
METODOLOGIJA.....	5
KONTEKST.....	6
ODAKLE KREĆEMO?	9
KRATAK OSVRT NA RODNU STATISTIKU	11
ZAINTERESOVANE STRANE U MONITORING ISTRAŽIVANJU ZA 2023.....	12
ISTRAŽIVAČKO PITANJE: DA LI JE U ODNOSU NA PRETHODNI EVALUCIONI PERIOD DOŠLO DO BOLJE PRIMJENE POLITIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U CRNOJ GORI?	14
PREGLED NAPRETKA U IMPLEMENTACIJI NACIONALNE STRATEGIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2021-2025. SA AKCIONIM PLANOM ZA 2023.....	39
Pregled napretka po operativnim ciljevima	39
Pregled napretka po nosiocima aktivnosti	45
ZAKLJUČAK:	47
PREPORUKE	48
ANNEX	50
CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 1 NSRR 2021-2025 (OC 1).....	50
CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 2 NSRR 2021-2025 (OC 2).....	51
CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 3 NSRR 2021-2025 (OC 3).....	52

LISTA SKRAĆENICA

NSRR Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025

AP Akcioni plan

OP Operativni cilj

PAPRR Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2017-2021.

SCC Sekretarijat Savjeta za konkurentnost

UPR Univerzali periodični izvještaj

CEDAW Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama

SPI Slobodan pristup informacijama

UVOD

Cilj ovog monitoring istraživanja je ocjena stepena realizacije aktivnosti iz Akcionog plana Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. za 2023. godinu. Njime želimo da utvrdimo da li su nosioci odgovornosti za njegovu primjenu poštovali preuzete obaveze i da donesemo zaključke o stvarnim promjenama kada je u pitanju položaj ciljnih grupa, prvenstveno djevojaka i žena u Crnoj Gori. **Predmet monitoringa** su aktivnosti iz Akcionog plana za 2023. godinu i ostvareni rezultati. Pored presjeka stanja o stepenu implementacije, dat je i pregled svih nerealizovanih aktivnosti selektovanih po institucijama-nosiocima aktivnosti.

Prikupljeni podaci i nalazi monitoringa nam omogućavaju da ukažemo na institucionalne prostore i odgovornosti na kojima u narednom periodu treba dodatno raditi da bismo osigurali sistem koji suštinski sprovodi politike rodne ravnopravnosti, na svim nivoima. Ova godišnja procjena implementacije Akcionog plana za 2023. godinu predstavlja doprinos Centra za ženska prava naporima Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti u Ministarstvu ljudskih i manjinskih prava, koje godinama radi u kapacitetima¹, koji nisu dovoljni za horizontalno praćenje realizacije ovih politika u skladu sa propisanim obavezama. Ovaj izvještaj nam služi da što realnije prikažemo stanje u ovoj oblasti, pozovemo državu na odgovornost, iniciramo javnu debatu i zagovaramo suštinske, a ne deklarativne promjene.

METODOLOGIJA

Vremenski okvir istraživanja

Monitoring izvještaj se odnosi na sve aktivnosti predviđene Startegijom čija je realizacija predviđena u 2023. godini, uključujući i one koje su otpočele u 2023. godini, ali period sprovođenja uključuje i 2024. godinu. Uzimajući u obzir da je monitoring završen krajem maja 2024. godine, presjek je napravljen zaključno sa polovinom drugog kvartala tekuće godine, što je ujedno i period u kojem su dvogodišnje aktivnosti dominantno programirane. U odnosu na definisanu svrhu i cilj, monitoring istraživanje smo otpočele početkom 2024. godine kroz kvalitativnu *desk analizu* svih dostupnih podataka u vezi sa predmetom istraživanja. Pored javno dostupnih podataka, uputile smo zahtjeve za slobodan pristup informacijama (SPI) svim nadležnim institucijama – nosiocima aktivnosti iz Strategije, kako bi iz direktnih izvora prikupile potrebne informacije za izvještaj. Organizovale smo i bilateralne sastanke sa predstavnicima i predstavnicama resornog Ministarstva za ljudska i manjinska prava², Ministarstva kulture i medija³ i Odbora za rodnu ravnopravnost⁴ kako bismo razgovarale o

¹ Ocjena Evropske komisije u Izvještaju o Crnoj Gori za 2023.godinu, vidi na:

² Sastanak sa ministrom ljudskih i manjinskih prava Fatmirom Gjekom organizovan je 12.02.2024. u prostorijama Ministarstva, više to tome na linku:

³ Sastanak sa predstavnicima Ministarstva kulture i medija organizovan je 14.02.2024.

⁴ Sastanak sa Odborom za rodnu ravnopravnost organizovan je 28.02.2024., više na linku:

dinamici aktivnosti, ali i o budućim planovima. Pored toga informacije smo dobijale i kroz članstvo naše predstavnice u Komisiji za praćenje implementacije Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. Metodologija predstavljanja informacija u skladu je sa zvaničnim *obrascem* Vlade Crne Gore za izvještavanje o sprovođenju aktivnosti predviđenih strategijom, koju smo koristile radi uporedivosti sa zvaničnim podacima (uključujući i one iz ranijeg perioda), i doprinijele jedinstvenoj metodologiji izvještavanja prihvaćenoj na nivou resornog ministarstva.

Finalni kvantitativni pokazatelji, klasifikovani po svakom od tri operativna cilja daju precizan odgovor na istraživačko pitanje (vidjeti ispod). Paralelno sa pratećim kvalitativnim analizama, Izvještaj predstavlja i naše zaključke i preporuke za unaprjeđenje stanja.

KONTEKST

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine (NSRR) usvojena je 2021. godine⁵, kao četvrti⁶ po redu strateški dokument kojim se postavlja okvir za postizanje rodne ravnopravnosti u zemlji. Centralni problem definisan je kao nizak nivo rodne ravnopravnosti i u skladu sa tim postavljen glavni strateški cilj, a to je ***podići nivo rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori do 2025.godine***. Tri glavna uzroka nejednakosti prepoznata su u neefikasnim i neefektivnim institucionalnim mehanizmima za postizanje rodne ravnopravnosti, prisustvu rodni stereotipa i tradicionalne podjele uloga između muškaraca i žena u svim segmentima društva i nedovoljnom učešću žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju jednak pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa. Na toj osnovi su postavljena i tri operativna cilja strategije:

- ***Operativni cilj 1 - Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda;***
- ***Operativni cilj 2- Unaprijediti oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta;***
- ***Operativni cilj 3 - Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa.***

⁵ Dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/41e3ee6a-757a-4684-9763-9fee5e933afd?version=1.0>
datum pristupa: 15.05.2024.

⁶ U cilju sprovođenja zakonskog okvira u oblasti rodne ravnopravnosti, Crna Gora je do sada usvojila i realizovala tri plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti: prvi, koji je obuhvatio period 2010 - 2012, zatim drugi, za period 2013- 2017 i na kraju treći, za period 2017-2021. Preuzeti iz Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025, strana više na linku: <https://wapi.gov.me/download-preview/41e3ee6a-757a-4684-9763-9fee5e933afd?version=1.0>

Kako bi se pratio stepen realizacije zadatih ciljeva, pored redovnog godišnjeg izvještavanja o sprovođenju akcionih planova, Strategijom je predviđena izrada srednjoročne evaluacije i to neposredno prije isteka prvog dvogodišnjeg Akcionog plana 2021-2023. godine. Ova evaluacija je objavljena sredinom prošle godine. Očekuje se i izrada *ex-post* evaluacije uoči završetka strateškog perioda, koja će dati širu sliku i uporednu analizu dinamike implementacije⁷. Primarnim dvogodišnjim akcionim planom je planirana organizacija dva okrugla stola sa predstavnicima/cama sve tri grane vlasti, NVO-ima, poslodavačkim organizacijama, sindikatima i medijima na kojima je trebalo prezentovati i diskutovati godišnje izvještaje o sprovođenju Strategije. Međutim, do realizacije ove aktivnosti nije došlo u planiranom periodu zbog čega je ista pomjerena za naredni dvogodišnji interval (2023. i 2024. godinu).

Napominjemo da je Centar za ženska prava, kroz članstvo u Radnoj grupi za izradu Akcionog plana 2023-2024. godine NSRR 2021-2025, zagovarao veće prepoznavanje doprinosa ženskih nevladinih organizacija u sprovođenju aktivnosti predviđenih Strategijom. Ovo se odnosi i na aktivnosti koje ženski civilni sektor sprovodi kako bi radio na podizanju vidljivosti i značaja aktuelnog strateškog okvira unutar kojeg treba sprovoditi politike rodne ravnopravnosti. Zbog toga ovaj monitoring izvještaj, predstavljamo na javnom događaju koji ćemo iskoristiti da razgovaramo o stvarnom dometu krovnog strateškog dokumenta na koji su se obavezale sve institucije u zemlji, na svim nivoima upravljanja. Kako se ovaj dokument direktno naslanja na međunarodne instrumente iz oblasti rodne ravnopravnosti, to ćemo dati i kratak osvrt na stepen implementacije UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) i izvještaja o stanju ljudskih prava u zemlji (UPR) imajući u vidu aktuelnost procesa izvještavanja, koji su se odvijali paralelno sa izradom monitoringa ili su u bliskoj vezi sa predmetom analize (poput preporuke Australije Crnoj Gori u okviru UPR procesa - REC: 133.8: ***Sprovesti sve mjere iz Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025 i akcionih planova, koje je preuzela Crna Gora.***)⁸

Eksterna srednjoročna evaluacija stepena realizacije Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021 – 2025, sa Akcionim planom za 2021-2022. godinu⁹, ukazuje na nizak stepen realizacije koji u prosjeku nije prešao 30% predviđenih aktivnosti. Gledajući po pojedinačnim operativnim ciljevima, najveći broj planiranih aktivnosti realizovan je kroz OC 1

⁷ Uključujući i prethodni strateški dokument (PAPR).

⁸ Kao rezultat zagovaranja Centra za ženska prava sprovedenog u okviru 43. pripreme -sjednice Radne grupe za Univerzalni periodični pregled (UPR), a koja je organizovana u aprilu 2023. u sjedištu UN-a u Ženevi, Australija je formulisala preporuku (REC: 133.8). Zvanično, Savjet UN za ljudska prava je u maju razmatrao stanje ljudskih prava u Crnoj Gori u okviru Univerzalnog periodičnog pregleda (UPR). To je bio četvrti UPR za Crnu Goru. Pregled se radi za sve zemlje članice UN jednom u četiri i po godine, počev od 2008. Osamdeset sedam država članica UN učestvovalo je u UPR za Crnu Goru. Dato je 247 preporuka. Crna Gora je prihvatila 226 i notirala 21 preporuku. Od toga, najveći broj preporuka, naime 41 se odnosi na oblast rodne ravnopravnosti, rodno zasnovano nasilje i govor mržnje prema ženama. Više na linku: https://montenegro.un.org/sites/default/files/2024-01/Flyer_A4_MNE.pdf

⁹ Više na: <https://www.gov.me/dokumenta/00303903-9045-4c6a-afed-b6e82ebc552b>, datum pristupa: 15.05.2024.

(41.7%), zatim u okviru OC 3 (32.3%), a najmanje kroz OC 2 (14.3%). U istom dokumentu se ističu “krupne spoljne izmjene konteksta” koje su presudno uticale na nizak stepen realizacije. Odnose se na političke izazove nastale zbog promjene vlasti na nacionalnom nivou nakon parlamentarnih izbora u avgustu 2020. godine, te formiranje nove Vlade u decembru 2021.godine, što je praćeno i kadrovskim promjenama u državnoj upravi. Bezbjednosni izazovi u vidu *cyber* napada na Vladinu internet stranicu doveli su do prekida elektronske komunikacije i blokirali aktivnosti unutar i izvan Vlade tokom dva poslednja kvartala 2022. godine. Zdravstvena kriza uzrokovana pandemijom COVID-19 takođe je imala negativan uticaj na implementaciju planiranih aktivnosti.

Međutim, indikativna je činjenica da u izvještajnom periodu nije realizovana nijedna aktivnost koja se odnosi na OC 2 - unapređenje politika u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta. Suština neravnopravnosti dolazi iz dominantnih kulturoloških obrazaca i društveno ukorijenjenih rodni uloga, pa je uticaj obrazovanja, kulture i medija ključni faktor u njihovoj promjeni. Isto se odnosi i na aktivnosti koje se odnose na uvođenje rodno odgovornih programa u institucije kulture, upotrebu rodno osjetljivog jezika, uvođenje rodno odgovornog medijskog sadržaja i njegovo praćenje iz rodne perspektive¹⁰. Inertnost institucija u ovom pogledu dobija dodatnu ozbiljnost ukoliko se sagleda novi set obavezujućih preporuka CEDAW Komiteta u odnosu na sektor obrazovanja (za detalje vidjeti ANEKS). Naime, u narednom izvještajnom ciklusu o sprovođenju Konvencije za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) Crna Gora će morati da izvijesti o tome šta je uradila da eliminiše rodne stereotipe iz obrazovanja, senzitivije nastavne kadrove, uvede obrazovanje o seksualnim i reproduktivnim pravima žena, osigura uslove za menstrualnu higijenu u školama, podstakne inkluziju djevojčica koje dolaze iz manjinskih grupa u obrazovni sistem itd. Kako je proces izrade sveobuhvatne Strategije reforme obrazovanja za period 2025-2035 zvanično počeo u martu tekuće godine¹¹, to smo strateškim aktivnostima koje se tiču obrazovanja posvetile više prostora. Centar za ženska prava će u narednom periodu pažljivo pratiti reformske procese u cilju unaprjeđenja obrazovnih kurikuluma koji, u postojećem obliku, ne obezbjeđuju pristup građanskom obrazovanju, zasnovanom na razumijevanju ljudskih prava i sloboda, što smatramo preduslovom za dostizanje progresivnog, demokratskog i ravnopravnog društva.

¹⁰ Upravo je zbog njihove važnosti u Izvještaju o realizaciji aktivnosti za 2022. godinu trebalo jasnije sugerisati pasivnost institucija koje su bile nosioci ovih aktivnosti.

¹¹ Više informacija vidjeti na linku: <https://www.roditelji.me/blog/2024/03/26/pocinje-reforma-obrazovnog-sistema/>

ODAKLE KREĆEMO?

Pored niskog stepena realizacije prethodna dva akciona plana (vidjeti iznad), podsjećamo i na najvažnije ocjene nacionalnih, evropskih i međunarodnih organizacija o uspješnosti politika rodne ravnopravnosti, kako bi našem monitoring istraživanju dali uporedno polazište.

Državna revizorska institucija je u svom Izvještaju o uspješnosti sprovođenja nacionalnih politika rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, objavljenom u martu 2023. godine¹² utvrdila da se politike rodne ravnopravnosti ne sprovedu dovoljno uspješno. U izvještajima Evropske komisije za Crnu Goru, više godina unazad, svjedočimo ponovoljenim ocjenama o ograničenom uticaju zakonodavnog okvira o rodnoj ravnopravnosti. Posljednji izvještaj iz 2023. godine ukazuje na nedovoljnu političku volju da se ovo pitanje tretira kao jedan od prioriteta u ukupnim vladinim mehanizmima odgovornosti¹³. Crnoj Gori se preporučuje da usvoji sveobuhvatan sistem praćenja i prikupljanja podataka kako bi procijenila nivo sprovođenja zakona, politika i strategija o ljudskim pravima¹⁴.

Oslanjajući se na preporuke iz prethodnog izvještajnog ciklusa, UN Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW Komitet) je u trenutku pisanja ovog izvještaja (maj 2024.) uputio Crnoj Gori preliminarna zaključna razmatranja o statusu rodne ravnopravnosti sa pratećim preporukama¹⁵. Iako je za svaku oblast pokrivenu Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama Komitet izrekao posebne preporuke, na horizontalnom nivou od značaja su one koje se direktno vežu za tri glavna strateška cilja NSRR 2021-2025. Te se preporuke odnose na nacionalne mehanizme za unaprijeđenje rodne ravnopravnosti i rodno razvrstane podatke, rodne stereotipe, političko učešće žena i pristup resursima. U skladu sa tim, izdvajamo sljedeće:

Crna Gora treba da:

- Poveća ljudske, tehničke i finansijske resurse Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti i osigura izgradnju kapaciteta za jačanje rodne ekspertize njegovih službenika/ca kako bi mu se omogućilo da efikasno koordinira napore za uvođenje rodne dimenzije na nivou svih resora Vlade; **(Preporuka 16(a) CEDAW/C/MNE/CO/3);**
- Uvede obavezno integrisano rodno odgovorno budžetiranje, poboljša tehničke kapacitete resornog ministarstva za razvoj rodno odgovornog budžetiranja i opredijeli adekvatna sredstva za unapređenje položaja žena; **(Preporuka 16(b) CEDAW/C/MNE/CO/3);**

¹² Izvještaj dostupan na:

<https://dri.co.me/doc/Izvještaj%20o%20reviziji%20uspjeha%20Usješnost%20sprovođenja%20politike%20rodne%20ravnopravnosti.pdf>, datum pristupa: 31.05.2024.

¹³ Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023. godinu, strana 39. Link: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2023_en

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Završna razmatranja na linku:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=2710&Lang=en

- Unaprijedi postojeći sistem prikupljanja podataka i mehanizme koordinacije te proširi njihov obuhvat kako bi se uključili lokalni i sektorski podaci razvrstani po polu, te ih koristi za informisanje i procjenu učinka javnih politika, strategija i programa usmjerenih na postizanje rodne ravnopravnosti (**Preporuka 16(c) CEDAW/C/MNE/CO/3**);¹⁶
- Uvede široke i sveobuhvatne mjere u okviru Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025 i budućih nacionalnih strategija za rodnu ravnopravnost, uključujući mjere podizanja svijesti i edukacije, kako bi se eliminisali patrijarhalni stavovi i stereotipi u vezi sa ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu i njegovala kultura rodne ravnopravnosti, u saradnji sa relevantnim akterima, uključujući akademsku zajednicu, zajednice i vjerske vođe, medije i mlade (**Preporuka 22(a) CEDAW/C/MNE/CO/3**).
- Izmijeni odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika na način da uvede *zipper system*, koji će obavezati političke partije da prilikom izrade izbornih listi vode računa da su kandidati muškog i ženskog pola naizmjenično raspoređeni i primijeni ove izmjene prije parlamentarnih izbora 2027. godine, a sa ciljem da se postigne rodni partitet u političkoj reprezentaciji. (**Preporuka 30(a) CEDAW/C/MNE/CO/3**)¹⁷.
- Promoviše i izgradi kapacitete za sistematsko prikupljanje statističkih podataka u svim oblastima relevantnim za implementaciju Konvencije, razvrstanih po polu, starosti, invaliditetu, geografskoj lokaciji, socio-ekonomskom porijeklu i drugim relevantnim faktorima, kako bi se olakšao dizajn i implementacija rodno prilagođenog i odgovornog zakonodavstva, politika, programa i budžeta. (**Preporuka 50. CEDAW/C/MNE/CO/3**).

Uz prethodno, CEDAW Komitet zahtijeva da Crna Gora u naredne dvije godine izvijesti o mjerama koje je preduzela da poveća kapacitete Odjeljenja za poslovne rodne ravnopravnosti i uvođenja *zipper sistema* na izbornim listama u okviru novog izbornog zakonodavstva¹⁸, (što znači da 50% kandidata čini manje zastupljeni pol).

Nedovoljnoj efikasnosti politika rodne ravnopravnosti doprinose i nefunkcionalni institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti, na čelu sa Savjetom za rodnu ravnopravnost čiji mandat nije obnovljen od 2020. godine. Bez obzira na učestale smjene Vlade i rukovodećih kadrova funkcionalnost i mandat Savjeta nisu bili među prioritetima nijedne administracije. Manjak obučanih službenika/ca i njihova posvećenost da sprovode rodne politike je još jedan od problema prepoznat kroz ranije citirane izvještaje. Uz to, tzv. kontakt osobe za rodnu

¹⁶ O implementaciji ove preporuke Crna Gora treba da izvijesti u naredne dvije godine.

¹⁷ O implementaciji ove preporuke Crna Gora treba da izvijesti u naredne dvije godine.

¹⁸ Uz to, u narednom dvogodišnjem periodu Crna Gora treba da izvijesti i o mjerama na uvođenju femicida kao posebnog krivičnog djela u Krivični zakonik kao i o programima koje je preduzela u cilju obezbjeđivanja dostupnih i besplatnih kontraceptivnih sredstava kako bi se spriječile neželjene trudnoće i širenje seksualno prenosivih bolesti.

ravnopravnost, uglavnom zaposleni/e u odjeljenjima za finansije, ljudske resurse ili opšte poslove, generalno ne učestvuju direktno u izradi politika niti procenjuju rodnu dimenziju politika i mjera¹⁹.

Konačno, Zakon o rodnoj ravnopravnosti²⁰, poslednji put izmijenjen i dopunjen 2015. godine, nije dovoljno usaglašen sa međunarodnim ugovorima, standardima i odredbama evropskih direktiva²¹. Ne postoji zvanična procjena stepena primjene i uticaja ovog zakona na položaj žena i djevojčica u društvu, dok skoro potpuni izostanak upotrebe kaznenih odredbi predviđenih zakonom, utiče na njegov marginalni uticaj. Sve ovo iziskuje potrebu da se u narednom periodu (a po zvaničnim stavovima resornog Ministarstva ne prije 2026. godine²²), pristupi ozbiljnoj procjeni uspjeha postojećih zakonskih rješenja, a onda i dubinskim izmjenama zakona, u cilju snaženja njegove pravne i suštinske snage i značaja. Napominjemo da je ovo ujedno i preporuka CEDAW Komiteta za Crnu Goru u poslednjem, trećem izvještajnom ciklusu²³.

KRATAK OSVRT NA RODNU STATISTIKU

Institucije koje proizvode zvaničnu statistiku prema Programu razvoja zvanične statistike 2024-2028, pored Uprave za statistiku kao glavnog proizvođača podataka su: Centralna banka Crne Gore, Ministarstvo finansija, Institut za javno zdravlje i Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje. Poređenja radi, u prethodnom programu 2019-2023 proizvođači zvanične statistike su bili i Ministarstvo nauke, Komisija za tržište kapitala, Poreska uprava Crne Gore, Uprava carina, Fond za zdravstveno osiguranje. Da bi jedna institucija mogla da uđe u sistem zvanične statistike, mora da ispunjava MONSTAT-ove kriterijume i podnese zvanični zahtjev za prijem, najkasnije do 10. juna u godini koja prethodi godini za koju se donosi petogodišnji Program zvanične statistike. Kriterijumi se uglavnom svode na to da institucija ima javna ovlašćenja, zakonom prepoznatu odgovornost za proizvodnju određenog dijela statistike i posebnu organizacionu jedinicu koja će da proizvodi podatke. Ostaje nejasno zbog čega se broj proizvođača prepолоvio u odnosu na protekli programski period. Ovo značajno zabrinjava u kontekstu potrebe da se proizvodnja podataka proširi, dok se u stvarnosti suočavamo sa zabrinjavajuće malim brojem institucija koje treba da proizvode zvaničnu statistiku, uključujući i rodno razvrstane podatke. Ovakvo stanje negativno utiče i na uspjeh u implementaciji Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. koja poziva na hitnu potrebu da se državne institucije osposobe za proizvodnju rodne statistike, kako bi se omogućilo planiranje javnih politika na bazi stvarnog stanja, kao i redovan monitoring njihovog uspjeha. Ukoliko se vratimo na zapažanja CEDAW Komiteta i konkretne preporuke

¹⁹ Ibid.

²⁰ Zakon o rodnoj ravnopravnosti (Službeni list Crne Gore 046/07 ... 035/15 od 07.07.2015.) at link: https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165858_zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.pdf

²¹ Iz Izvještaja Državne revizorske institucije, link: <https://dri.co.me/aktuelnost/objavljen-izvjestaj-o-reviziji-uspjeha-uspjesnost-sprovođenja-politike-rodne-ravnopravnosti-u-crnoj-gori>

²² Informacija podijeljena tokom 88 sjednice UN CEDAW Komiteta od strane Delegacije Crne Gore.

²³ Preporuka 12 CEDAW/C/MNE/CO/3.

15(d), 16(c), 34(b), 39(c) 49, 50 koje pojedinačno ukazuju na nedostatak rodno razvrstanih podataka po različitim oblastima, onda je ovo pitanje kojem se mora posvetiti mnogo veća pažnja, razumijevanje i politička volja, da bi se odgovorilo standardima razvijenih statističkih sistema, a prije svega, proširio opseg podataka i institucija koje proizvode statistiku.

ZAINTERESOVANE STRANE U MONITORING ISTRAŽIVANJU ZA 2023.

Zainteresovane strane u implementaciji Akcionog plana Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. za 2023. godinu sa aspekta nadležnosti koje imaju u sprovođenju aktivnosti i mjera za unaprijeđenje rodne ravnopravnosti.

- ❖ **Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava - Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti**- koordinira aktivnostima koje imaju za cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima, što podrazumijeva sljedeće: preduzimanje mjera za implementaciju međunarodnih standarda i konvencija u oblasti rodne ravnopravnosti; priprema izvještaje o ispunjenju međunarodnih obaveza od strane Crne Gore; priprema plan aktivnosti kao i izvještaje o realizaciji preuzetih obaveza; organizovuje javne događaje i istraživanja na teme rodne ravnopravnosti; uspostavlja saradnju sa međunarodnim i nevladinim organizacijama.²⁴
- ❖ **Ministarstvo finansija - Direktor za državni budžet** se nadležno za pitanje rodno odgovornog budžetiranja i Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti.
- ❖ **Ministarstvo ekonomskog razvoja** - nadležno podsticanje rodno odgovornog investicionog okruženja kao i kreiranje mjera za žensko reduzetništvo.
- ❖ **Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija** - nadležno za analizu predmetnih programa iz ugla rodne ravnopravnosti i reformu obrazovnog sistema.
- ❖ **Ministarstvo kulture i medija** - nadležno za praćenje i analiziranje medijskog sadržaja iz ugla rodne ravnopravnosti kao i implementaciju Prve crnogorske medijske strategije 2023-2027.
- ❖ **Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Direktor za socijalno staranje i dječju zaštitu** - nadležno za sprovođenje politika rada i socijalnog staranja sa aspekta rodne ravnopravnosti kao i promovisanje ovih tema kroz organizaciju obuka i kampanja.
- ❖ **Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera** - nadležno za praćenje klimatskih promjena i njihovog uticaja na zdravlje žena i muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta.
- ❖ **Uprava za ljudske resure - Sektor za stručno osposobljavanje i usavršavanje državnih i lokalnih službenika i namještenika** - koji je nadležan za sprovođenje obuka na temu rodne ravnopravnosti i zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije.
- ❖ **Zavod za školstvo** - nadležan za organizaciju obuka za prosvjetne radnike/ce na teme rodne ravnopravnosti.

²⁴ Zakon o rodnoj ravnopravnosti, član 22, dostupno na: https://www.ombudsman.co.me/docs/1612165858_zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.pdf

- ❖ Ostale zainteresovane strane za implementaciju politika rodne ravnopravnosti su **ženske nevladine organizacije**. U radu Radne grupe za praćenje sprovođenja Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti učestvuju četiri predstavnice NVO sektora. Ženske nevladine organizacije pored svog dugogišnjeg rada na zaštiti ženskih ljudskih prava na nacionalnom nivou, dostavljaju i međunarodnim tijelima izvještaje iz sjenke o sprovođenju UN Konvencije za zaštitu od svih vrsta diskriminacije (CEDAW) i Konvencije Savjeta Evrope za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama (Istanbulska konvencija).

ISTRAŽIVAČKO PITANJE: DA LI JE U ODNOSU NA PRETHODNI EVALUCIONI PERIOD DOŠLO DO BOLJE PRIMJENE POLITIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U CRNOJ GORI?

Odgovor na ovo pitanje dajemo kroz sledeću Tabelu realizovanih/nerealizovanih aktivnosti iz Akcionog plana za 2023. godinu nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025:

U skladu sa nivoom ispunjenosti mjere, aktivnostima je dodijeljivana jedna od sljedećih boja:

- Ispunjeno ■
- Djelimično ispunjeno ■
- Neispunjeno ■

TABELA PREGLEDA REALIZOVANIH/NEREALIZOVANIH AKTIVNOSTI IZ AKCIONOG PLANA ZA 2023. GODINU NACIONALNE STRATEGIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2021-2025²⁵.

Operativni cilj 1 :Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda	
Mjera 1.2.	Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda
Aktivnost 1.2.1	Formiranje i rad tima koji se sastoji od predstavnika/ca svih institucija koje se bave zaštitom od diskriminacije kako bi se analizirao važeći Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije i ustanovila zajednička metodologija za prikupljanje, obradu i prezentovanje podataka vezanih za diskriminaciju.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Urađena metodologija
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Uprava za statistiku
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	I kvartal 2024

²⁵ Zvanični Obrazac za izvještavanje o sprovođenju aktivnosti predviđenih Nacionalnom strategijom rodne ravnopravnosti za period od 2021. Do 2025. god., s prapratnim Akcionim planom za 2023. godinu

Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA²⁶.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	500€ iz Budžet CG/MLJMP + 1500€ (donacije UNDP)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Po hitnoj inicijativi resornog Ministarstva ljudskih i manjinskih prava organizovati rad Radne grupe sa jasnim mandatom i vremenskim okvirom za isporučivanje metodologije. Radna grupa treba da napravi i akcioni plan za naredne korake u primjeni metodologije na nivou svih institucija.
Aktivnost 1.2.3	Izrada Uputstva za institucije za prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka prema jedinstvenoj metodologiji
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Urađeno Uputstvo
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Uprava za statistiku
Datum početka	II kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE ZAPOČETA NI REALIZOVANA u 2023. GODINI²⁷

²⁶ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo pravde i Zaštitnika ljudskih prava u saradnji sa Kancelarijom UNDP-a u Crnoj Gori, krajem 2022. godine započeli su realizaciju projekta *Promocija dijaloga i zajedničke akcije za borbu protiv govora mržnje*, koji se finansira u okviru UNDP portfolija za upravljanje, izgradnju mira, krize i otpornosti. Projekat je imao za cilj da doprinese rodnoj ravnopravnosti i održivom miru, kroz jačanje liderskih kapaciteta žena, omogućavajući konstruktivan dijalog i zajedničke akcije u smjeru adresiranja podjela, rodno zasnovanog govora mržnje, seksizma i mizoginije. Projekat se završio u decembru 2023. godine. U sklopu projekta je praćen seksistički govor mržnje na internetu, te sprovedena analiza Prvilnika o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije sa relevantnim preporukama. Informacija dobijena od Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. Analizu su radile ekspertkinje prof. dr Aneta Spaić i Nina Sentić.

²⁷ Informacija Ministarstva ljudskih i manjinskih prava prosljeđena početkom juna 2024. godine: "Imajući u vidu da još uvijek nije donešen Zakon o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije, koji propisuje donošenje podzakonskog akta – Prvilnika, to se nijesu stekli uslovi za formiranje Radne grupe", koja bi između ostalog trebala da radi na predmetnom uputstvu.

Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	500€ Budžet CG/ MLJMP + 1500€ (donacije UNDP, Savjet Evrope)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Za realizaciju ove mjere ostavljena je mogućnost do kraja 2024. godine
Mjera 1.3	Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom, uključujući i procjenu uticaja zakona/javnih politika (RIA) na rodnu ravnopravnost
Aktivnost 1.3.1	Organizovanje najmanje 3 radionice za zaposlene u institucijama (državne i lokalne službenike/ce), predstavnike/ce Skupštine Crne Gore i Državne revizorske institucije o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, orodnjavanju politika, rodno odgovornom budžetiranju, rodnoj analizi podataka, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija u sistemu zaštite od diskriminacije.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj radionica Broj edukovanih službenika/ca Liste učesnika/ca edukacija, po institucijama i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Uprava za ljudske resurse Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, NVO
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA²⁸.

²⁸ Uprava za ljudske resurse: Organizovano 5 obuka na temu „Rodna ravnopravnost“ koju je pohađalo 75 polaznika (63 ž, 12 m.) (Liste u prilogu);

Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000 Eur Budžet CG / Uprava za ljudska resurse
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Za realizaciju ove mjere ostavljena je mogućnost do kraja 2024. godine.
Aktivnost 1.3.2	Organizovanje najmanje 2 radionice za visoki rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, rodno odgovornom budžetiranju, RIA iz rodne perspektive, orodnjavanju politika, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj radionica Broj rukovodilaca/teljki koji su edukovani Liste učesnika/ca edukacija, po institucijama i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Uprava za ljudske resurse Partner: Generalni sekretarijat Vlade, NVO, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	III kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA²⁹.

Organizovana 1 obuka na temu „**Zabrana diskriminacije**“ koju je pohađalo 16 polaznika (14 ž, 12 m.) (Lista u prilogu);

Organizovane 3 obuke za trenere na temu: „**Rodno zasnovani govor mržnje**“.

Obuke su organizovane:

07.07.2023 – 16 učesnika (13 ž, 3 m.),

10-12.10.2023. - 16 učesnika (13 ž, 3 m.),

25-28.10.2023. – 10 učesnika(8ž, 2m.).

U okviru Programa obrazovanja za državne službenike i službenice iz oblasti strateškog planiranja, koji je orodnjen u 2023. godini, realizovano je 7 obuka koje je kontinuirano pohađalo 17 polaznika (13 ž, 4 m.).

²⁹ Ni u ovom slučaju nije dostavljen odgovor od strane Uprave za ljudske resurse na zahtjev za slobodan pristup informacijama. Naš zaključak se temelji na informacijama dobijenim od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.

Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000 Eur Budžet CG/ Uprava za ljudska resurse
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Za realizaciju ove mjere ostavljena je mogućnost do III kvartala 2024. godine.
Mjera 1.5	Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate i medije u dijalog o orodnjavanju javnih politika
Aktivnost 1.5.1	Organizovanje 2 javna događaja sa predstavnicima/cama sve tri grane vlasti, NVO-ima, poslodavačkim organizacijama, sindikatima i medijima na kojima će se diskutovati o sprovođenju Strategije rodne ravnopravnosti i biti predstavljena istraživanja, publikacije, programi, preporuke i sl. koji su nastali kao rezultat njenog sprovođenja. Na kraju svakog javnog događaja potrebno je sumirati zaključke i preporuke.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj javnih događaja Broj učesnika/ca okruglog stola (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu Zaključci i preporuke
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Partneri: NVO-i
Datum početka	III - IV kvartal 2023
Datum završetka	III - IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA KROZ BROJNE DOGAĐAJE NADLEŽNOG MINISTARTSVA U SARADNJI SA MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	500€ Budžet CG/ MLJMP + 3.500 Eur Donacije OSCE, UNDP, IPA
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A

Preporuke za naredni period sprovođenja	Godišnja procjena implementacije Akcionog plana za 2023. godinu, koju je pripremio CŽP je ujedno važna sa aspekta našeg direktnog doprinosa naporima Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, koje godinama radi sa ograničenima kapacitetima ³⁰ da horizontalno prati implementaciju ovih politika, u skladu sa propisanim obavezama, o tome izvještava i inicira javnu debatu. Međutim, smatramo da u narednom periodu treba ozbiljnije raditi na promociji strategije. ali i podizanju vidljivosti i značaja preporuka CEDAW Komiteta kako bi se šira javnost upoznala sa obavezama koje Crna Gora mora da implementira u narednom periodu, a institucije paraleleno obavezale na proaktivnost u tom cilju. (Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.)
Aktivnost 1.5.2	Prikupiti i objaviti na web-stranici Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sve publikacije, istraživanja, brošure, programe, izvještaje, uredbе, uputstva, preporuke i sl. koje su nastale kao rezultat sprovođenja AP 2021-2022 i AP 2023-2025, kao i publikacije, brošure, istraživanje i preporuke koje su nastale kao rezultat programa i projekata NVO-a koji su finansirani na osnovu Javnih poziva za NVO-e koje objavljuje Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj objavljenih publikacija
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Iako je otvorena mogućnost za realizaciju aktivnosti do kraja tekuće godine, istu treba realizovati u naskorijem roku, a kroz direktno zaduživanje službenika/ce u nadležnom Odjeljenju koje će komunicirati sa svim zainteresovanim stranama kako bi se uspostavila

³⁰ Ocjena Evropske komisije u Izvještaju o Crnoj Gori za 2023.godinu, vidi na:

	jedinstvena i vrijedna baza podataka i publikacija dostupna na sajtu Ministarstva, a koja je nastala u tekućem programskom periodu 2021-2025.
Mjera 1.6	Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama
Aktivnost 1.6.1.	Organizovanje radionica o rodno odgovornom budžetiranju za direktore/ke direktorata u svim ministarstvima, kao i za budžetske analitičare/ke
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj radionica Broj učesnika/ca obuka po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Sekretarijat Savjeta za konkurentnost
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³¹
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	6.000€ Donacije OSCE
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Aktivnost 1.6.2.	Okrugli sto za budžetske korisnike i zainteresovanu javnost na kome će se, između ostalog, predstaviti dokumenta vezana za rodno odgovorno budžetiranje koja su urađena AP 2021- 2022: -Brošura "Rodno odgovorno budžetiranje" - Predlozi za izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti; -Rodno budžetska izjava https://we.tl/t-UfrR27dEil
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca okruglog stola (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu

³¹ Informacije o aktivnosti dostupne na: <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/555918>

Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo finansija Partneri: Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, NVO-i
Datum početka	planirano III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³²
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000 € Donacije OSCE
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Aktivnost 1.6.3	Okrugli sto za budžetske korisnike i zainteresovanu javnost na kome će se, između ostalog, predstaviti sljedeće analize i donijeti zaključci i preporuke: –Rodno odgovorno investiciono okruženje u Crnoj Gori za 2022. godinu -Rodna analiza Programa za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2022. godinu
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca okruglog stola (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu Zaključci i preporuke
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekonomskog razvoja Partneri: Sekretarijat Savjeta za konkurentnost, poslodavačka udruženja, NVO-i
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	II kvartal 2024

³² Informacija o aktivnosti dostupne na: <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/538116>

Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³³
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000 € Donacije OSCE
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Aktivost 1.6.4.	Organizovanje treninga trenera/ica za rodno odgovorno budžetiranje iz institucija prema metodologijama Sekretarijata Savjeta za konkurentnost i OEBS-a
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj obučениh trenera/ica, po institucijama iz kojih dolaze
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo finansija
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³⁴
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	5.000€ Donacije OSCE

³³ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: "Ministarstvo ekonomskog razvoja je navedene analize prezentovalo na više događaja od kojih su najnačajniji sljedeći:

-Redovna sjednica Savjeta za konkurentnost

-Sastanak radne grupe za ekonomskog osnaživanje žena

-Koordinacioni odbor za žensko preduzetništvo u okviru PKCG

Kako je Sekretarijat Savjeta za konkurentnost štampao pomenute analize, distribuirane su zainteresovanim".

³⁴ Informacije o aktivnosti dostupne na: <https://scc.directory/web/index.php/scc-linkedin>

Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Operativni cilj 2: Unaprijediti oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta	
Mjera 2.1.	Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu
Aktivnost 2.1.1.	Analiza predmetnih programa iz ugla rodne ravnopravnosti, sa preporukama, ukupno 9 programa: Prvi ciklus (I-III razred), dva predmetna programa - Maternji jezik i Priroda i društvo Drugi ciklus (IV-VI razred), tri predmetna programa: Maternji jezik, Matematika i Priroda Treći ciklus (VII-IX razred), četiri predmetna programa: Maternji jezik, Istorija, Biologija i Fizika
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Urađena metodologija za izradu Analize Broj predmetnih programa za koje je urađena analiza
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Partneri: Zavod za školstvo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	I kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³⁵
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	N/A
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	10.000 € Donacije UNICEF, OSCE

³⁵ Informacije o aktivnosti dostupne na: <https://www.gov.me/clanak/prezentacija-programa-rodna-ravnopravnost-rodno-senzitivni-jezik-sici-inspektorat-eqet-see>

Preporuke za naredni period sprovođenja	Metodolija nije javno dostupna kao ni rezultati analize, dok odgovor na SPI nismo dobile. Ovu ocjenu smo dale na osnovu saopštenja nadležnog Ministarstva i informacija predstavljenih pred CEDAW Komitetom. Imajući u vidu da je aktivnost važan segment sveobuhvatne reforme izbornog zakonodavstva
Aktivnost 2.1.4	Organizovanje interaktivnih školskih događaja osnovnim/srednjim školama sa temom rodne ravnopravnosti i diskriminacije po osnovu pola i roda
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učenika/ca koji su prisustvovali događajima, po školi i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Partneri: Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	I kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA U 2023. GODINI.³⁶
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	12.000€ Budžet CG/ MLJMP (Javni poziv za NVO- e)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Aktivnost 2.1.6	Upućivanje inicijative Univerzitetu Crne Gore za potpisivanje Memoranduma o saradnji u cilju uvođenja rodne dimenzije u svaki predmet, na način i u mjeri koji su prilagođeni oblasti i sadržaju proučavanja, na studijskim programima na kojima studiraju budući vaspitači/ce i nastavnici/ce.

³⁶ Prema informacijama Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo nije sprovođilo ovu aktivnost, ali jeste Zavod za školstvo koji je u sklopu projekta *Medijske pismenosti* obradio temu rodne pismenosti u trajanju od 16 sati za učenike osnovnih škola. Međutim, imajući u vidu da je ova aktivnost prenešena iz prethodnog akcionog perioda (2021-2022) i da je idejno bila zamlišljena kroz tri interaktivna školska pozorišna događaja koja će biti organizovana u sve tri regije u Crnoj Gori, smatramo da originalna zamisao same aktivnosti nije realizovana projektom medijske pismenosti, zbog čega bi opredijeljena sredstva ipak trebalo usmjeriti na planiranu mjeru. U skladu sa tim ostaje ocjena da aktivnost nije realizovana.

INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Potpisan Memorandum
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Partner: Univerzitet Crne Gore
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	III kvartal 2023
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Mjera 2.2.	Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih
Aktivnost 2.2.2.	Organizovanje 2 obuke za nastavnike/ce u stručnom obrazovanju iz oblasti rodne ravnopravnosti
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj nastavnika/ca koji su završili obuku, po školama, mjestu i po rodu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Partneri: Centar za stručno obrazovanje, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023

Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA³⁷.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	4.000€ Budžet CG / MP
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 2.2.3.	Organizovanje 2 obuke za vaspitače/ce u vrtićima o rodnoj ravnopravnosti
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj edukovanih vaspitača/ca, po mjestu i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Zavod za školstvo Partneri: NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	III kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA u 2024. GODINI³⁸.

³⁷ Dvodnevna obuka je realizovana u okviru projekta medijska pismenost - Rodna pismenost, za 146 nastavnika. Planirano organizovanje još dvije obuke do kraja 2024 godine i za nastavnike i vaspitače. Informaciju smo dobile od Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u junu 2024., dok nadležno Ministarstvo nije dostavilo odgovor na zahtjev za SPI.

³⁸ *Organizovane dvije obuke za vaspitače/ce iz svih ustanova, državne i privatne, sve regije.*

Prva obuka je organizovana 14. i 15. marta 2024. godine, obuku prošlo 24 vaspitača/ca

Druga obuka je organizovana 18. i 19. marta 2024. godine, obuku prošlo 23 vaspitača/ca. Informaciju smo dobile od Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u junu 2024., dok nadležno Ministarstvo nije dostavilo odgovor na zahtjev za SPI.

Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000€ Budžet CG / Zavod za školstvo
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 2.2.4.	Organizovanje 3 savjetovanja za direktore/ke škola i predstavnike/ce pedagoško psiholoških službi osnovnih i srednjih škola (regionalno, u svakoj od tri regije po jedno savjetovanje)
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca savjetovanja, po funkciji, školi, mjesti i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Zavod za školstvo
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	I kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA³⁹
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	1.000 € Budžet CG / Zavod za školstvo

³⁹ Odgovor Zavoda za školstvo od 01. februara 2024. godine na SPI: Savjetovanje za direktore u 2023. Godini nijesu održana iz istog razloga kao i obuke za vaspitače, planirana su za 2024.

Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Kao i u prethodnom slučaju, nije jasno zbog čega aktivnost nije organizovana imajući u vidu da je za njenu realizaciju predviđen konkretan budžet, iako se u odgovoru Zavoda za školstvo, nedostatak sredstava navodi kao ključna prepreka. Veoma je važno da se prikaže gdje su sredstva preusmjerena, u slučaju da se to desilo, te na koji način se planira finalno sprovođenje ove aktivnosti, imajući u vidu da vremenski okvir uključuje III kvartal ove godine.
Aktivnost 2.3.1.	Organizovanje radionica za učenike/ce osnovnih i srednjih škola na temu medijske pismenosti, prepoznavanja rodni stereotipa i zaštite od on- line nasilja (regionalno, u svakoj od tri regije po 3 radionice u školama)
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj edukovanih učenika/ca, po školama, po mjestu i po polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Zavod za školstvo Partneri: Škole, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴⁰.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	12.000 € Donacije (Mogući donator: EU IPA)

⁴⁰ Odgovor Zavoda za školstvo od 01. februara 2024. godine na SPI: "U martu i aprilu 2023. Godine održano je šest radionica sa učenicima I učenicama 3. ciklusa osnovnih škola po regionalnom principu: Pljevlja, Berane, Podgorica (dvije), Nikšić i Budva. Treneneri na radionicama su bili Miroslav Minić i Svetlana Jovetić Koprivica a učestvovalo je 211 učenika/ca. Teme: medijska pismenost i njen uticaj na emocije, formiranje stavova i donošenje odluka, rodni stereotipi i predrasude, zaštita od online nasilja i podizanje svijesti i odgovorno ponašanje na društvenim mrežama. Rezultat tih aktivnosti je značajan broj učenika/ca koji su u 2023/24 godini birali Medijsku pismenost kao izborni predmet-3262 učenika/učenice. Održano je i šest prezentacija za direktore/ice osnovnih škola o značaju medijske pismenosti kao ključne kompetencije u obrazovanju za 21.vijek. Prisutno 156 direktora/ica, pomoćnika/ica i PP saradnika/ica".

Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Nastaviti sa dobrom praksom. Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 2.3.2.	Organizovanje medijske kampanje i kampanje na društvenim mrežama protiv rodno zasnovanog on-line nasilja
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj objava u medijima Broj objava u društvenim medijima
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Zavod za školstvo, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA KROZ PROJEKTE NVO PODRŽANE OD STRANE NADLEŽNOG MINISTARSTVA⁴¹.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	4.000 € donacije (Mogući donator: EU IPA)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A

⁴¹ CEDEM je u oblasti rodne ravnopravnosti objavio ukupno 35 objava informativnog karaktera. Uspješno je sproveo medijsku kampanju koja se sastojla od 10 postera, posebno dizajniranih za kanale društvenih mreža, sa porukama za osnaživanje i edukaciju o pravima u skladu sa Istanbulskom konvencijom. Sigurna ženska kuća: Kampanja "Block, Cancel, Unfollow" online nasilje nad djevojkama i ženama je sprovedena na društvenim mrežama Facebook i Instagram, kao i putem banera na Google. Informaciju smo dobile od Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u junu 2024.

Preporuke za naredni period sprovođenja	Imajući u vidu činjenicu da su NVO kroz različite projekte realizovale ovu aktivost, dodatna sredstva predviđena za njenu realizaciju je potrebno relocirati na drugu aktivnost za koju se procijeni da nedostaju sredstva.
Mjera 2.5.	Podstaći medije da uvedu rodno odgovorne programe, sa posebnim osvrtom na interseksijsku diskriminaciju, kao i da koriste rodno osjetljiv jezik
Aktivnost 2.5.1.	Dopuniti kriterijume za dodjelu sredstava iz Fonda za medijski pluralizam i raznovrsnost medija u skladu sa opisom Mjere 2.5.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Dopunjeni kriterijumi
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo kulture i medija
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2023
Status realizacije	AKTIVNOST JE RELIZOVANA⁴²
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	500€ Budžet CG Ministarstvo kulture i medija
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	N/A
Operativni cilj 3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa	
Mjera 3.1.	Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju
Aktivnost 3.1.1.	Organizovanje okruglog stola na temu učešća žena u politici

⁴² ZAKLJUČAK SA SASTANKA SA MINISTARSTVOM KULTURE I MEDIJA od 14. februara 2024. godine: Na sastanku sa predstavnicima Direktorata za medije utvrdili smo da je ova aktivnost realizovana. Komentari ČŽP su ušli u novi Zakon o medijima.

INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca okruglog stola, prema instituciji/organizaciji, mjestu i polu
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, Partner: Odbor za rodnu ravnopravnost Skupstine CG, Ženski politički klub, NVO
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	II kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴³
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	1.000 € Budžet CG / MLJMP
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Nastaviti sa sprovođenjem aktivnosti koje imaju za cilj podsticanje političkog učešća žena.
Mjera 3.2.	Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomiji i ekonomskom odlučivanju
Aktivnost 3.2.1.	Organizovati 2 savjetovanja o značaju učešća žena u preduzetništvu i ekonomskom odlučivanju, sa zaključcima i preporukama
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca savjetovanja, po organizacijama/institucijama, mjestu i po polu Zaključci i preporuke savjetovanja
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma Partneri: Poslodavačka udruženja, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023

⁴³ Informacije o aktivnosti dostupe na: <https://www.skupstina.me/me/clanci/razgovori-o-rodnoj-ravnopravnosti-politicki-put-zena-od-sticanja-prava-glasa>

Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴⁴
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/a
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	2.000€ Budžet CG / MEKT
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 3.2.2.	Organizovati kampanju o važnosti učešća žena u preduzetništvu sa ciljem povećanje procenta žena vlasnica preduzeća, zemlje i nekretnina
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj objava u medijima Broj objava na društvenim mrežama
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma Partneri: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Poslodavačka udruženja, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴⁵.

⁴⁴ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: Prilikom promocije Programa za unaprjeđenje konkurentnosti održani su sastanci u više opština (Tivat, Cetinje, Podgorica, Nikšić) gdje je između ostalog naglašen značaju učešća žena u preduzetništvu i ekonomskom odlučivanju i prezentirani podaci kojima Ministarstvo ekonomskog razvoja raspolaže.

⁴⁵ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: Predstavnicima Ministarstva ekonomskog razvoja u svim svojim istupima naglašavaju važnost većeg učešća žena u preduzetništvu, što je i jedan od prioritarnih ciljeva Strategije razvoja ženskog preduzetništva 2021-2024. U cilju povećanja broja preduzeća u vlasništvu žena, u Program za unaprjeđenje konkurentnosti uvedene su specifične mjere, odnosno preduzeća u vlasništvu žena imaju veći procenat refundacije sredstava. Prilikom promocije Programa (održane

Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	4.000 € Donacije Mogući donatori: EU IPA
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulirati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 3.2.3.	Unapređivanje postojećih linija podrške za žensko preduzetništvo
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Izvještaj o broju unaprijeđenih linija podrške
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekonomije i turizma
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴⁶.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva.

min 5, u različitim opštinama) to je posebno naglašeno. Za potrebe Ministarstva ekonomskog razvoja urađeno je istraživanje „Broj nekretnina u Crnoj Gori po polu“ koje je sprovela agencija De Facto, a finansirao OEBS. Podaci su dobijeni na osnovu administrativnih izvora (katastar i geo portal). Nalazi istraživanja predstavljeni u julu.

⁴⁶ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: U toku 2022 u 6 od 9 Programskih linija (PL) uvedene su specifične stimulativne mjere za privredna društva u većinskom vlasništvu žena dok su u toku 2023. stimulativne mjere uvedene u svih 8 linija finansijske podrške.

Sredstva realizovana/izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva.
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulirati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 3.2.4.	Uraditi izvještaj o sredstvima državne pomoći koju dodjeljuje Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, razvrstane po polu, na godišnjem nivou, za 2023 i 2024. godinu
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Izvještaj o broju i procentu žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta koji su dobili državnu pomoć, po mjestu, namjeni i iznosu pomoći u godini za koju se izvještava
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA.⁴⁷
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva.

⁴⁷ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: Urađen Izvještaj.

Osnovne informacije iz Izvještaja po programskim linijama:

-Podsticaj cirkularne ekonomije Ukupno dodijeljeno 32,613.01€ / 4 projekata (žene 1 projekat u iznosu od 10,000.00 €).

-Programska linija za podršku malim ulaganjima Ukupno 794.130,59 € / 174 aplikacija (od čega je 71 žena u iznosu od 331.679,93€)

-Programska linija za unapređenje marketinga Ukupno 191.340,01 € / 32 aplikacije (od čega je 17 žena)

-Programska linija za podršku digitalizaciji Ukupno 131.562,08 € / 34 aplikacije (od čega je 17 žena / 48.780,50 €)

-Programska linija za podršku internacionalizaciji Ukupno 86.889,17 € / 12 aplikacija (od čega je 4 žene / 25.287,70 €)

-Programska linija za nabavku opreme velike vrijednosti Ukupno 994.478,48 € / 33 aplikacije (od čega je 7 žena / 254.814,83€)

-Programska linija – Vaučeri za žene i mlade Ukupno 153.384,50 € / 42 aplikacije (od čega je 30 aplikacija u iznosu od 90.842,49€).

Sredstva realizovana/izvor finansiranja	Nisu potrebna sredstva.
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Mjera 3.4.	Efikasnije zaštititi žena i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta od ekonomskog nasilja
Aktivnost 3.4.1.	Organizovati informativnu kampanju preko medija i društvenih mreža za prepoznavanje ekonomskog nasilja za različite grupe ciljnih publika.
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj i vrsta informativnih sadržaja
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Partneri: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST JE REALIZOVANA⁴⁸.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A

⁴⁸Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja od 15. februara 2024. godine na SPI: Kada je riječ o informativnoj kampanji i kampanji preko društvenih mreža Ministarstvo rada i socijalnog staranja se udružilo sa Fudbalskim savezom Crne Gore i NVO Sigurna ženska kuća, a uz pomoć kancelarije OEBS-a u CG kako bi započela projekat, odnosno kampanju "Viđi sam nisi mali".

Ovo je prvi put da Ministarstvo rada i socijalnog staranja učestvuje u kampanji ove vrste koja se bavi podizanjem svijesti preko društvenih mreža. Jako nam je važno što su svi zajedno prepoznali ciljnu grupu, a to su dječaci i mladi momci kojima ćemo poslati snažne poruke kada je riječ o nasilju nad ženama. Takođe nam je važno da smo kroz kampanju prepoznali i druge oblike nasilja osim fizičkog. Ne ostavlja svako nasilje modrice i povrede, nasilje je proganjanje i uznemiravanje i seksualno uznemiravanje i psihičko i emocionalno zlostavljanje, a naša je obaveza da to prepoznamo i da na to svakodnevno skrećemo pažnju. Glavni promoter kampanje bili su naši fudbaleri Stevan Jovetić i Stefan Savić.

Plan je da ova kampanja nastavi i ove godine na način što ćemo istoj ciljnoj grupi približiti sve oblike rodno zasnovanog nasilja i to što ćemo sarađivati sa osnovnim i srednjim školama, ali i sa Fakultetom političkih nauka.

Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	4.000€ Budžet CG / MRSS (Javni poziv za NVO-e)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.
Mjera 3.7.	Osnažiti djevojke da se upisuju na osnovne, master i doktorske studije u STEM studijama (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)
Aktivnost 3.7.1.	Organizovati 3 interaktivne radionice za srednjoškolce/ke na temu uloge žena u nauci, po 1 u svakom od 3 regiona Crne Gore
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Broj učesnika/ca radionica, po polu, mjestu i školi
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Partneri: Univerzitet CG, NVO-i
Datum početka	III kvartal 2023
Datum završetka	III kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE OTPOČETA U 2023. GODINI.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	9.000 € Budžet CG/ MN
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A

Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulirati buduće mjere i aktivnosti.
Mjera 3.8.	Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa
Aktivnost 3.8.1.	U saradnji sa Upravom za statistiku, razviti metodologiju za praćenje uticaja klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta
INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Urađena metodologija
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Partneri: Institut za javno zdravlje, Uprava za statistiku
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	IV kvartal 2023
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	5.000 € Donacije (Četvrta nacionalna komunikacija o klimatskim promjenama)
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulirati buduće mjere i aktivnosti.
Aktivnost 3.8.2.	Shodno metodologiji razvijenoj u okviru Aktivnosti 3.8.1, sprovesti istraživanje o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta

INDIKATORI REZULTATA i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Urađeno istraživanje
Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Partneri: Institut za javno zdravlje, Uprava za statistiku
Datum početka	IV kvartal 2023
Datum završetka	II kvartal 2024
Status realizacije	AKTIVNOST NIJE REALIZOVANA⁴⁹.
Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	N/A
Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti/planirani izvor finansiranja	10.000 € Donacije Četvrta nacionalna komunikacija o klimatskim promjenama
Sredstva realizovana/izvor finansiranja	N/A
Preporuke za naredni period sprovođenja	Pogledati ANNEX ovog izvještaja u kojem se nalazi spisak preporuka CEDAW Komiteta na osnovu koji je potrebno formulisati buduće mjere i aktivnosti.

⁴⁹ Odgovor Insituta za javno zdravlje od 12. aprila 2024. godine: Nacionalnom strategijom rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine Akcionim planom 2021-2022.godine u čijoj izradi nije bio predstavnik IJZCG planirano je bilo da IJZCG bude nosilac projekta razvoja metodologije za praćenje uticaja klimatskih promjena na zdravlje žena i muškaraca i osoba drugačijih rodnih i polnih identiteta i sprovođenje istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje muškaraca i žena. Prilikom definisanja Akcionog plana 2023-2024 NSRR predloženo je da gore navedenu aktivnost preuzme Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, jer su oni već započeli implementaciju projekta u okviru kojeg će gore navedene aktivnosti i biti realizovane. IJZCG je prepoznat kao partner u realizaciji ovih aktivnosti.

PREGLED NAPRETKA U IMPLEMENTACIJI NACIONALNE STRATEGIJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2021-2025. SA AKCIONIM PLANOM ZA 2023.

Pregled napretka po operativnim ciljevima

Operativni cilj 1 (OC 1): Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i rod

Realizovane aktivnosti:

1. Sekretarijat Savjeta za konkurentnost organizovao je radionicu o rodno odgovornom budžetiranju za direktore/ke direktorata u svim ministarstvima, kao i za budžetske analitičare/ke⁵⁰.
2. Ministarstvo finansija uz saradnju sa Sekretarijatom Savjeta sa konkurentnost i misiju OEBS-a organizaovao je i Okrugli sto za budžetske korisnike i zainteresovanu javnost na kome su se, između ostalog, predstavila dokumenta vezana za rodno odgovorno budžetiranje koja su urađena AP 2021- 2022:
 - Brošura "Rodno odgovorno budžetiranje"
 - Predlozi za izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti-Rodno budžetska izjava⁵¹.
3. Ministarstvo ekonomskog razvoja predstavilo je sljedeće analize:
 - Rodno odgovorno investiciono okruženje u Crnoj Gori za 2022. godinu
 - Rodna analiza Programa za unaprjeđenje konkurentnosti privrede za 2022.godinu⁵².
4. Ministarstvo finansija u saradnji sa Sekretarijatom savjeta za konkurentnost organizovalo je trening trenera/ica za rodno odgovorno budžetiranje iz institucija prema metodologijama Sekretarijata Savjeta za konkurentnost i OEBS-a⁵³.
5. Analiziran važeći Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije i ustanovila zajednička metodologija za prikupljanje, obradu i prezentovanje podataka vezanih za diskriminaciju.
6. Organizovanje najmanje **3 radionice** za zaposlene u institucijama (državne i lokalne službenike/ce), predstavnike/ce Skupštine Crne Gore i Državne revizorske institucije o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, orodnjavanju politika, rodno odgovornom budžetiranju, rodnoj analizi podataka, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija u sistemu zaštite od diskriminacije.
7. Organizovanje **2 javna događaja** sa predstavnicima/cama sve tri grane vlasti, NVO-ima, poslodavačkim organizacijama, sindikatima i medijima na kojima će se diskutovati

⁵⁰ Više o radionici dostupno na: <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/555918>

⁵¹ Dostupno na: <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/538116>

⁵² Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja na SPI zahtjev Centra za ženska prava

⁵³ Dostupno na: <https://scc.directory/web/index.php/scc-linkedin>

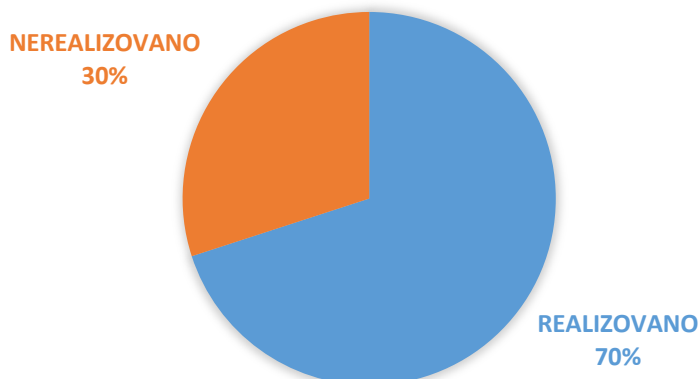
o sprovođenju Strategije rodne ravnopravnosti i biti predstavljena istraživanja, publikacije, programi, preporuke i sl. koji su nastali kao rezultat njenog sprovođenja. Na kraju svakog javnog događaja potrebno je sumirati zaključke i preporuke.

Nerealizovane aktivnosti:

1. Izrada **Uputstva za institucije** za prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka prema jedinstvenoj metodologiji.
2. Organizovanje najmanje **2 radionice** za visoki rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, rodno odgovornom budžetiranju, RIA iz rodne perspektive, orodnjavanju politika, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija.
3. **Prikupiti i objaviti na web-stranici** Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sve publikacije, istraživanja, brošure, programe, izvještaje, uredbe, uputstva, preporuke i sl. koje su nastale kao rezultat sprovođenja AP 2021-2022 i AP 2023-2025, kao i publikacije, brošure, istraživanje i preporuke koje su nastale kao rezultat programa i projekata NVO-a koji su finansirani na osnovu Javnih poziva za NVO-e koje objavljuje Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava.

Presjek stanja: Od ukupno 10 aktivnosti koje su imale cilj da **unaprijede primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda (OC1)**, realizovano je 7 aktivnosti (70%) dok je 3 (30%) ostalo bez rezultata. Najviše rezultata postignuto je u oblasti rodno odgovornog budžetiranja. Sa druge strane, nedovoljni rezultati godinama unazad se postižu u oblastima zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, rodno razvrstanih podataka i rodne statistike i generalnog orodnjavanja javnih politika.

PREGLED NAPRETKA PO OPERATIVNOM CILJU 1: UNAPRIJEDITI PRIMJENU POSTOJEĆEG NORMATIVNOG OKVIRA NA SPROVOĐENJU POLITIKE RODNE RAVNOPRAVNOSTI I ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE PO OSNOVU POLA I ROD

Grafikon 1: Pregled realizovanih aktivnosti prema OC 1

Operativni cilj 2 (OC 2): Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta

Realizovane aktivnosti:

1. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija analiziralo je predmetne programe iz ugla rodne ravnopravnosti.⁵⁴
2. Zavod za školstvo organizovao je radionicu za učenike/ce osnovnih i srednjih škola na temu medijske pismenosti, prepoznavanja rodni stereotipa i zaštite od on-line nasilja (regionalno, u svakoj od tri regije po 3 radionice u školama)⁵⁵
3. Ministarstvo kulture i medija dopunilo je kriterijume za dodjelu sredstava iz Fonda za medijski pluralizam i raznovrsnost medija u skladu sa opisom Mjere 2.5.56
4. Organizovane su 2 obuke za vaspitače/ce u vrtićima o rodnoj ravnopravnosti.
5. Organizovane su 2 obuke za nastavnike/ce u stručnom obrazovanju iz oblasti rodne ravnopravnosti.
6. Organizovanje **medijske kampanje** i kampanje na društvenim mrežama protiv rodno zasnovanog on-line nasilja.

⁵⁴ Informacije o realizovanoj aktivnosti: <https://www.gov.me/clanak/prezentacija-programa-rodna-ravnopravnost-rodno-senzitivni-jezik-sici-inspektorat-eget-see>

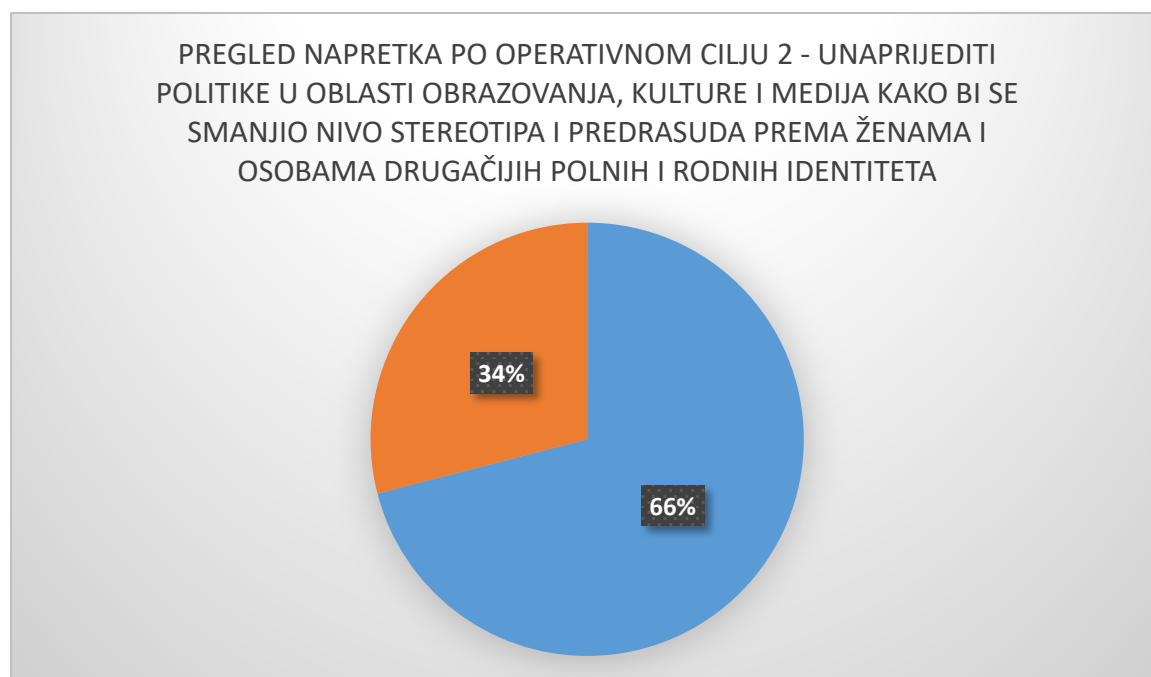
⁵⁵ Odgovor Zavoda za školstvo na SPI zahtjev Centra za ženska prava

⁵⁶ Zaključak sa sastanka Ministarstva kulture i medija i Centra za ženska prava

Nerealizovane aktivnosti:

1. Organizovanje **interaktivnih školskih događaja** osnovnim/srednjim školama sa temom rodne ravnopravnosti i diskriminacije po osnovu pola i roda.
2. Upućivanje inicijative Univerzitetu Crne Gore za **potpisivanje memoranduma** o saradnji u cilju uvođenja rodne dimenzije u svaki predmet, na način i u mjeri koji su prilagođeni oblasti i sadržaju proučavanja, na studijskim programima na kojima studiraju budući vaspitači/ce i nastavnici/ce.
3. Organizovanje **3 savjetovanja** za direktore/ke škola i predstavnike/ce pedagoško psiholoških službi osnovnih i srednjih škola (regionalno, u svakoj od tri regije po jedno savjetovanje).

Presjek stanja: Od ukupno 9 aktivnosti koje su bile predviđene kroz OC2, realizovano je 6 (66%) aktivnosti, dok 3 (34%) nisu realizovane. Prema ovim podacima, u prethodnoj godini je zabilježen pomak u oblastima obrazovanja i medija. Nije uvedena rodna dimenzija u predmetima na studijskim programima na kojima studiraju budući vaspitači/ce na osnovu memoranduma koji je trebalo potpisati sa Univerzitetom Crne Gore. Direktori/ice škola zajedno sa predstavnicima/cama pedagoško psiholoških službi osnovnih i srednjih škola još uvijek nisu prošli obuke o rodnoj ravnopravnosti.

Grafikon 2: Pregled realizovanih aktivnosti prema OC 2

Operativni cilj 3 (OP 3): Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa

Realizovane aktivnosti:

1. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u saradnji sa UNDP organizovalo je Okrugli sto na temu učešća žena u politici.⁵⁷
2. Ministarstvo ekonomskog razvoja organizovalo je 2 savjetovanja o značaju učešća žena u preduzetništvu i ekonomskom odlučivanju, sa zaključcima i preporukama.⁵⁸
3. Ministarstvo ekonomskog razvoja organizovalo je kampanju o važnosti učešća žena u preduzetništvu sa ciljem povećanja procenta žena vlasnica preduzeća, zemlje i nekretnina.⁵⁹
4. Ministarstvo ekonomskog razvoja unaprijedilo je postojeće linije podrške za žensko preduzetništvo.⁶⁰
5. Ministarstvo ekonomskog razvoja izradilo je izvještaj o sredstvima državne pomoći koju dodjeljuje Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, razvrstane po polu, na godišnjem nivou, za 2023 i 2024. godinu.⁶¹
6. Ministarstvo rada i socijalnog staranja organizovalo je informativnu kampanju preko medija i društvenih mreža za prepoznavanje ekonomskog nasilja za različite grupe ciljnih publika.⁶²

Nerealizovane aktivnosti:

1. Organizovati 3 interaktivne radionice za srednjoškolce/ke na temu uloge žena u nauci, po 1 u svakom od 3 regiona Crne Gore.
2. U saradnji sa Upravom za statistiku, razviti metodologiju za praćenje uticaja klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta.
3. Shodno metodologiji razvijenoj u okviru Aktivnosti 3.8.1, sprovesti istraživanje o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta.

Presjek stanja: Od ukupno 9 aktivnosti koje su trebale da **povećaju nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima** realizovano je 6 (66%), dok su 3 (34%) aktivnosti ostale bez rezultata.

⁵⁷ Više o Okruglom stolu: <https://www.skupstina.me/me/clanci/razgovori-o-rodnoj-ravnopravnosti-politicki-put-zena-od-sticanja-prava-glasa>

⁵⁸ Odgovor Ministarstva ekonomskog razvoja na SPI zahtjev Centra za ženska prava

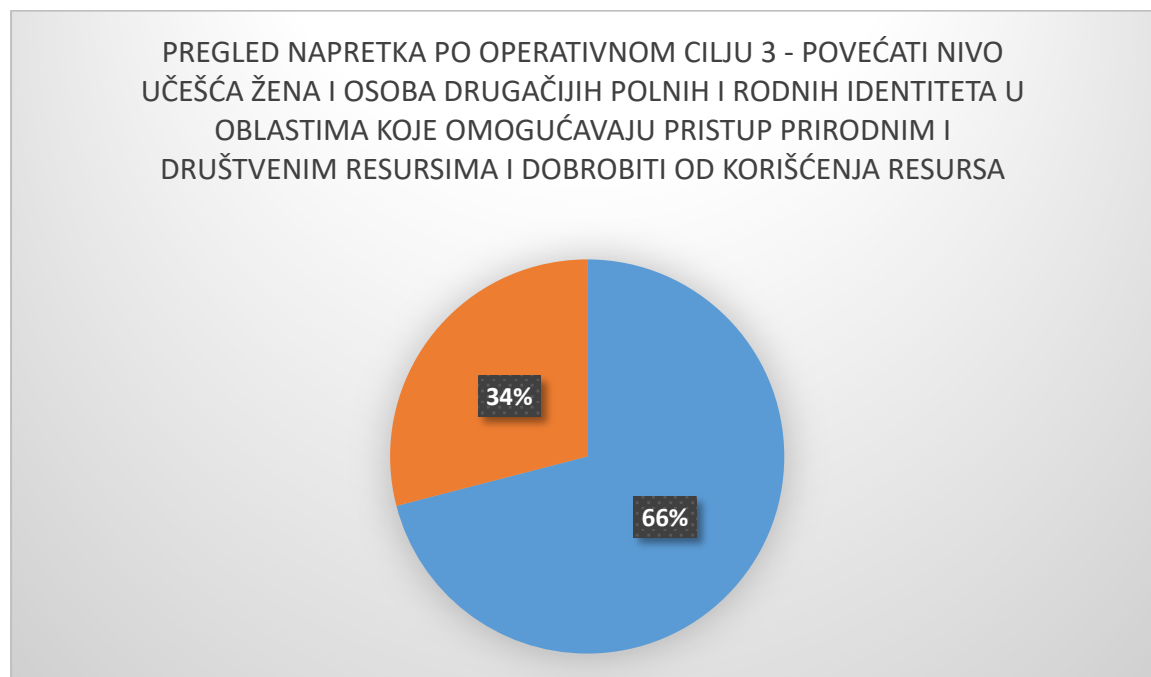
⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Ibid

⁶¹ Ibid

⁶² Odgovor Ministarstva rada i socijalnog staranja na SPI zahtjev Centra za ženska prava

Značajan pomak ostvaren je u oblasti učešća žena u preduzetništvu. Djelimični pomak ostvaren je u oblasti učešća žena u političkom životu i podizanju svijesti o prepoznavanju ekonomskog nasilja. Sa druge strane nismo ostvarili napredak u procentu žena koje upisuju fakultete iz STEM oblasti, niti u oblasti prikupljanja podataka o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena i muškaraca.

Grafikon 3: Pregled realizovanih aktivnosti prema OC 3

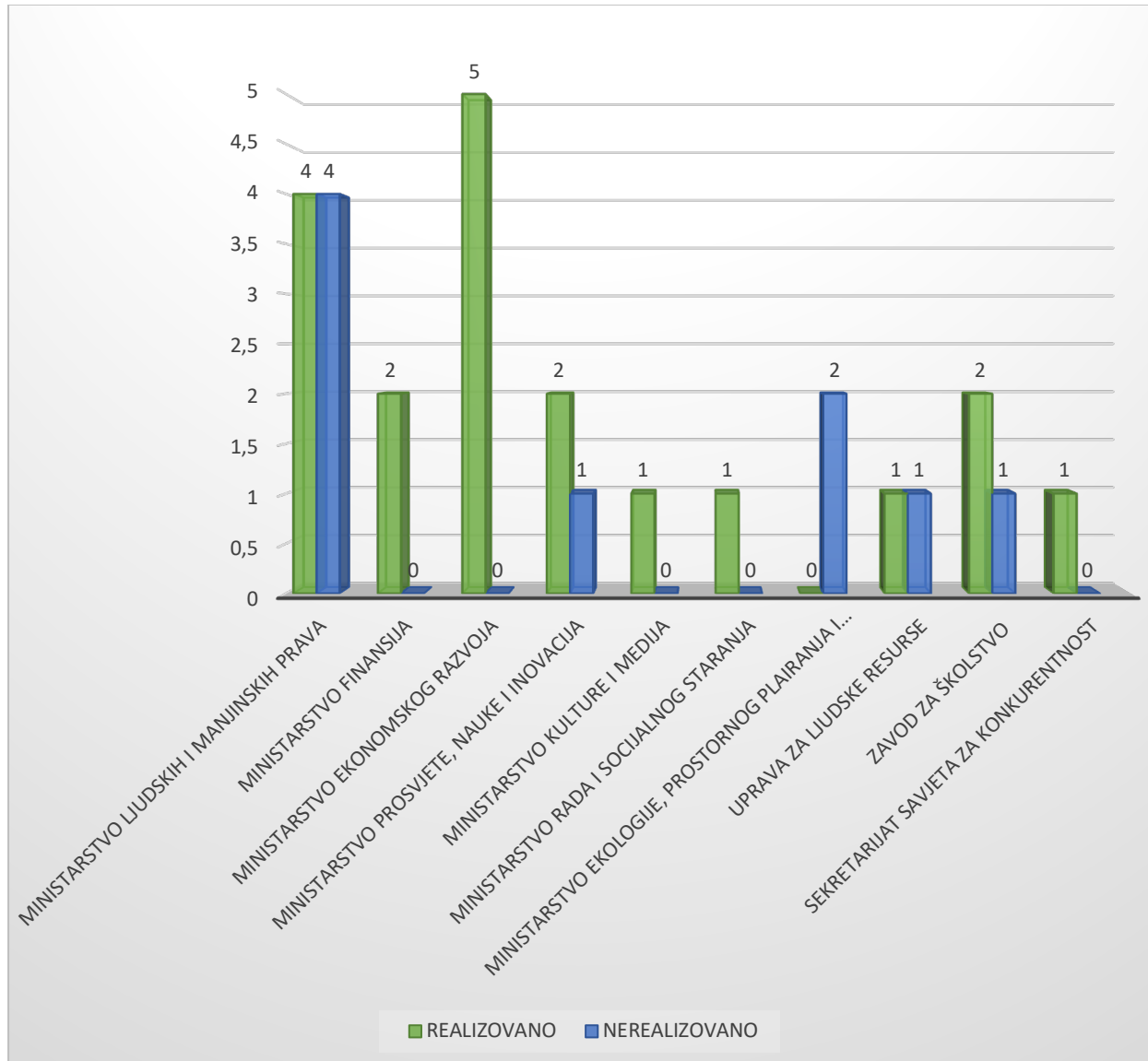
Ako uporedimo rezultate prethodne evaluacije⁶³ Akcionog plana NSRR 2021-2025. za 2022. godinu, kada je najveći broj aktivnosti realizovan kroz OC 1 (41.7%), zatim u okviru OC 3 (32.3%), a najmanje kroz OC 2 (14.3%), u izvještajnoj 2023. godini primijetićemo više realizovanih aktivnosti u sva tri operativna cilja. Naime, stepen realizacije je sljedeći: u okviru OC 1 iznosi 70%, a zatim u okviru OC 2 i OC 3, dakle u oba slučaja ide na 66%. Iako su brojke ohrabrujuće, smatramo da su one na nivou minimalnih očekivanja, posebno ako se uzme u obzir da je najveći dio nerealizovanih aktivnosti iz prethodnog Akcionog plana za 2021-2022. ponovljen i preusmjeren za novi akcioni period pokriven 2023. i 2024. godinom.

⁶³ Izvještaj dostupan na: <https://www.gov.me/dokumenta/9e30cb28-5d4d-4079-9225-6908050c8627>, datum pristupa: 20.05.2024.

Pregled napretka po nosiocima aktivnosti

- **Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava je od 8 predviđenih aktivnosti realizovalo 4, dok su 4 aktivnosti ostale nerealizovane.** Ako pogledamo ocjene Evropske komisije u Izvještaju o Crnoj Gori iz 2023. godine zajedno sa poslednjim preporukama CEDAW Komiteta, godinama se ponavlja ocjena o izuzetno ograničenim kapacitetima Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti pri nadležnom Ministarstvu. Nedostatak adekvatno obučениh ekspertskih kadrova godinama utiče na neefikasne mjere i sistem međuinstitucionalne koordinacije, što su preduslovi za uspješno kreiranje i sprovođenje politika. Ovom pitanju se mora dati veći politički značaj u periodu pred nama.
- **Uprava za ljudske resurse je realizovala 1 od ukupno 2 aktivnosti.** Izostao je odgovor na SPI zahtjev Centra za ženska prava, dok na sajtu Uprave za ljudske resurse nismo mogli pronaći informacije o realizaciji aktivnosti. Informacije koje smo dobile su prosljeđene od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava.
- **Sekretarijat savjeta za konkurentnost je realizovao 1 aktivnost** koja je bila predviđena za prethodnu godinu što je 100% uspješnosti.
- **Ministarstvo finansija je u saradnji sa partnerima realizovalo 2 predviđene aktivnosti** što je 100% uspješnosti.
- **Ministarstvo ekonomskog razvoja realizovalo je 5 predviđenih aktivnosti što je takođe 100%.**
- **Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je sprovelo je 2 od ukupno 3 predviđene aktivnosti.**
- **Slično je i sa Zavodom za školstvo koje je od od 3 predviđene aktivnosti realizovalo 2.**
- **Ministarstvo kulture i medija je sprovelo 1 aktivnost,** ujedno i jedinu koja je bila predviđena za izvještajnu godinu.
- **Ministarstvo rada i socijalnog staranja je realizovalo 1 aktivnost,** ujedno i jedinu koja je bila predviđena za izvještajnu godinu.
- **Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma nije realizovalo nijednu od ukupno 2 predviđene aktivnosti za prethodnu godinu.** Ministarstvo nije dostavilo odgovor na naš SPI zahtjev, niti smo mogli pronaći informacije o realizaciji aktivnosti na njihovom sajtu.

Grafikon 4: Pregled realizovanih aktivnosti prema nosiocima aktivnosti

ZAKLJUČAK:

Ukoliko se tematski sagledaju sve sprovedene aktivnosti, zaključujemo da se u 2023. godini dosta radilo na rodno odgovornom budžetiranju, pretežno kroz obuke koje je organizovalo Ministarstvo ekonomskog razvoja u saradnji sa Savjetom za konkurentnost. U izvještajnom periodu vidljive su bile i pojačane aktivnosti Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti, posebno kroz učešće i izradi Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije, Zakona o pravnom prepoznavanju rodnog identiteta na osnovu samoodređenja, te donekle u koordinaciji procesima UPR i CEDAW izvještavanja. Usvajanje predmetnih zakona će nesumnjivo unaprijediti normativni okvir za sprovođenje antidiskriminacionih politika, uz buduće nužne izmjene i krovnog Zakona o rodnoj ravnopravnosti, ali iskustvo pokazuje da pitanje njihove pune primjene zahtijeva jasnu političku volju od koje zavisi i unaprijeđenje kapaciteta i odgovornosti nadležnih institucija.

Aktivnosti uvođenja rodne perspektive u politike, kao i razvoj metodologije za prikupljanje uporedivih rodno ravnopravnih podataka su ostale bez vidljivog pomaka u 2023. godini. Posljednje ne iznenađuje ako znamo da se u periodu programiranja nove strategije razvoja zvanične statistike broj proizvođača zvaničnih podataka prepolovio (o čemu smo pisale u uvodnom dijelu ovog izvještaja). Iako je nedostatak stručnosti kadrova zaposlenih u državnoj upravi u odnosu na teme rodne ravnopravnosti prepoznat kroz sva krovna nacionalna i međunarodna dokumenta, u prošloj godini se nije dovoljno radilo na rješavanju ovog problema, pa su tako izostale obuke visoko rukovodnog kadra (pozicije direktora/ica direktorata i državnih sekretara/ki) na teme rodne ravnopravnosti. Jasno je da bez senzibiliteta, obuke i političke volje nema ozbiljnijih rezultata kada je u pitanju unaprijeđenje ravnopravnosti u društvu.

Unaprijeđenje obrazovnog sistema i kapaciteta nastavnog kadra kroz prilagođene obuke su pitanja od posebne važnosti u aktuelnoj reformi obrazovnog sistema u Crnoj Gori, zbog čega Zavoda za školstvo i Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija treba da ubrzaju realizaciju aktivnosti predviđenih Strategijom. Pored navedenog, ni nakon četiri godine nemamo podatke o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena, pa ni ove godine nećemo dobiti polazne rodne statistike na osnovu kojih se klimatske i zelene politike mogu dalje razvijati.

Kada je u pitanju stepen realizacije aktivnosti iz AP, zapažamo da je u 2023. godini sprovedeno 65% aktivnosti (na nivou sva tri operativna cilja), što je dvostruko više aktivnosti u poređenju sa prethodnim Akcionim planom za period 2021-2022. Međutim, početni pozitivan utisak umanjuje činjenica da se već godinama stare nerealizovane aktivnosti prenose u nove akcione planove, što je pokazala i eksterna srednjoročna evaluacija objavljena sredinom prošle godine, neposredno prije isteka prvog dvogodišnjeg Akcionog plana za 2021 - 2023, sa čak 70 % nerealizovanih aktivnosti.

Pored navedenog, Crna Gora je u okviru trećeg ciklusa UPR i CEDAW izvještavanja dobila veliki broj ponovljenih preporuka (od kojih neke datiraju još iz 2011. godine), što govori u prilog ocjenama koje smo iznijele na početku, a koje svjedoče o nedovoljnoj političkoj posvećenosti i slabom uticaju politika rodne ravnopravnosti na živote naših građanki i građana. Ovo je ujedno i odgovor na naše početno istraživačko pitanje o tome da li je došlo do bolje primjene politika rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori.

Vlada Crne Gore mora da intenzivira napore kako bi do 2025. godine ispunila sve zacrtane ciljeve i na temelju postignutih rezultata postavila novi strateški okvir koji će integrisati i dobijene preporuke pomenutih međunarodnih tijela, a sve to uz pretpostavku da su institucije vidljivo podigle kapacitete za njihovu punu realizaciju.

PREPORUKE

Ove objedinjene preporuke se u potpunosti zasnivaju na nerealizovanim aktivnostima iz Akcionog plana za 2023. godinu, pa im treba dati prioritet, kako bi bile realizovane do kraja tekuće godine.

Za Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

1. Nastaviti rad na izradi Uputstva za institucije za prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka prema jedinstvenoj metodologiji.
2. **Prikupiti i objaviti na web-stranici** Ministarstva ljudskih i manjinskih prava sve publikacije, istraživanja, brošure, programe, izvještaje, uredbe, uputstva, preporuke i sl. koje su nastale kao rezultat sprovođenja AP 2021-2022 i AP 2023-2025, kao i publikacije, brošure, istraživanje i preporuke koje su nastale kao rezultat programa i projekata NVO-a koji su finansirani na osnovu Javnih poziva za NVO-e koje objavljuje Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava – kao objedinjenu bazu podataka.
3. Uputiti inicijativu Univerzitetu Crne Gore za **potpisivanje memoranduma** o saradnji u cilju uvođenja rodne dimenzije u svaki predmet, na način i u mjeri koji su prilagođeni oblasti i sadržaju proučavanja, na studijskim programima na kojima studiraju budući vaspitači/ce i nastavnici/ce.
4. Organizovati posebne **interaktivne školske događaje** u osnovnim/srednjim školama sa temom rodne ravnopravnosti i diskriminacije po osnovu pola i roda, u sve tri regije Crne Gore.

Za Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija:

1. Organizovati 3 interaktivne radionice za srednjoškolce/ke na temu uloge žena u nauci, po 1 u svakom od 3 regiona Crne Gore.

Za Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma:

1. U saradnji sa Upravom za statistiku, razviti metodologiju za praćenje uticaja klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta.
2. Shodno metodologiji razvijenoj u okviru Aktivnosti 3.8.1, sprovesti istraživanje o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta.

Za Zavod za školstvo:

1. Organizovati **3 savjetovanja** za direktore/ke škola i predstavnike/ce pedagoško psiholoških službi osnovnih i srednjih škola (regionalno, u svakoj od tri regije po jedno savjetovanje).

Za Upravu za ljudske resurse:

1. Organizovati najmanje **2 radionice** za visoki rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, rodno odgovornom budžetiranju, RIA iz rodne perspektive, orodnjavanju politika, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija.

ANNEX

S obzirom na najnoviji set obavezujućih preporuka koje je UN Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) uputio Crnoj Gori u maju 2024. godine, u ovom dijelu smo odlučile da dodatno proširimo (u odnosu na preporuke iz uvodnog dijela), i objedinimo i prevedemo one koje se direktno odnose na sva tri operativna cilja Strategije. Ove preporuke ⁶⁴treba da usmjere za sve zainteresovane aktere nadležne za sprovođenje strateških ciljeva, podstaknu na primjenu standarda koje postavljaju kada su u pitanju prava i položaj žena i djevojčica u našem društvu. Dodatni napor koji ovim povodom ulažemo koristan je i sa aspekta otvaranja debate na ovu temu i predstavlja početak aktivnosti koje Centar za ženska prava planira da sprovede u cilju promovisanja i unaprijeđenja vidljivosti i značaja Konvencije za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW).

Na samom početku, Komitet skreće pažnju i pozdravlja međunarodnu podršku ciljevima održivog razvoja i poziva na ostvarivanje *de jure* i *de facto* rodne ravnopravnosti, u skladu sa odredbama Konvencije, a tokom čitavog procesa implementacije Agende za održivi razvoj 2030. Komitet podsjeća na važnost *Cilja 5* i uvođenja principa jednakosti i nediskriminacije u svih 17 ciljeva. Poziva državu članicu da prepozna žene kao pokretačku snagu održivog razvoja i da usvoji relevantne politike i strategije u tom smislu.

[CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 1 NSRR 2021-2025 \(OC 1\): Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i rod](#)

Preporuka 12. (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Komitet preporučuje da država izmijeni i dopuni Zakon o rodnoj ravnopravnosti na način da uvede kazne za nepoštovanje njegovih odredbi.

Preporuka 20. (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Podsećajući na svoju prethodnu preporuku (CEDAW/C/MNE/CO/2, stav 17), Komitet preporučuje da država članica usvoji i dodatno **ojača privremene posebne mere**, u skladu sa članom 4. stav 1. Konvencije i opštim Preporukama br. 25 (2004) o privremenim posebnim mjerama, za unaprijeđenje suštinske ravnopravnosti žena i muškaraca u svim oblastima koje pokriva Konvencija, u kojima su žene nedovoljno zastupljene ili u nepovoljnijem položaju, posebno žene koje se suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije.

Preporuka 16(a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Povećati ljudske, tehničke i finansijske resurse Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti i osigurati izgradnju kapaciteta za jačanje rodne ekspertize njegovih službenika/ca kako bi mu se omogućilo da efikasno koordinira napore za uvođenje rodne dimenzije u na nivou cijele Vlade;

Preporuka 16(b)(CEDAW/C/MNE/CO/3) - Uvesti obavezno integrisano rodno odgovorno budžetiranje, poboljšati tehničke kapacitete resornog ministarstva za razvoj rodno odgovornog budžetiranje i opredijeliti adekvatna sredstva za unapređenje položaja žena;

⁶⁴ U pitanju je nezvanični prevod Centra za ženska prava

Preporuka 16(c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Crna Gora treba da unaprijedi postojeći sistem prikupljanja podataka i mehanizme koordinacije te proširi njihov obuhvat kako bi se uključili lokalni i sektorski podaci razvrstani po polu, te ih koristi za informisanje i procjenu učinka javnih politika, strategija i programa usmjerenih na postizanje rodne ravnopravnosti;⁶⁵

Preporuka 50. (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Crna Gora treba da promoviše i izgradi kapacitete za sistematsko prikupljanje statističkih podataka u svim oblastima relevantnim za implementaciju konvencije, razvrstanih po polu, starosti, invaliditetu, geografskoj lokaciji, socio-ekonomskom porijeklu i drugim relevantnim faktorima, kako bi se olakšao dizajn i implementacija prilagođenog i rodno odgovornog zakonodavstva, politika, programa i budžeta;

CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 2 NSRR 2021-2025 (OC 2): Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodnih identiteta

Preporuka 32. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Revidirati nastavne planove i programe kako bi se eliminisali rodni stereotipi, obezbijedila dostupnost rodno senzitivnih nastavnih materijala i njihovo korišćenje na svim nivoima obrazovanja i uvela obavezna obuka za nastavno osoblje na svim nivoima obrazovanja o rodnim pitanjima, rodnoj osjetljivosti i uticaju rodno zasnovanog ponašanja na nastavu i procese učenja;

Preporuka 32. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - U nacionalnim nastavnim planovima i programima na svim nivoima obaveznog obrazovanja obezbijediti obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u školama koje odgovara uzrastu djece, osiguravajući da je zasnovano na pravima, da se bavi pitanjima moći i pristanka, odgovornog seksualnog ponašanja i poštovanja seksualne orijentacije i promoviše zajedničku odgovornost muškaraca i žena, kao i potrebu eliminacije rodno zasnovanog nasilja;

Preporuka 32. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Osigurati pristup adekvatnoj vodi i sanitetskim proizvodima za djevojčice, toalete odvojene po polu i proizvodima za menstrualnu higijenu uz prilagođene prostorije u školi;

Preporuka 32. (d) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Nastaviti promociju važnosti obrazovanja djevojčica na svim nivoima, uključujući srednje i visoko obrazovanje, kao način njihovog osnaživanja sa fokusom na žene i djevojčice koje pripadaju etničkim manjinama, uključujući Romkinje i Egipćanke kao i žene i djevojčice sa invaliditetom;

Preporuka 32. (e) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Sprovesti istraživanje kako bi se prepoznali osnovni uzroci jaza u upisu između djevojčica i dječaka sa invaliditetom i preduzele odgovarajuće mjere za njihovo rješavanje, uključujući aktivnosti podizanja svijesti o važnosti obezbjeđivanja jednakog pristupa obrazovanju za djevojke sa invaliditetom;

Preporuka 32. (f) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Spriječiti instrumentalizaciju religije u pogledu ljudskih prava i senzibilisati vjerske edukatore/ke i institucije o rodnoj ravnopravnosti i pravima žena i djevojaka prema Konvenciji.

Preporuka 22. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Uvesti široke i sveobuhvatne mjere u okviru Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025 i budućih nacionalnih strategija za rodnu ravnopravnost, uključujući mjere podizanja svesti i edukacije, kako bi se eliminisali

⁶⁵ O implementaciji ove preporuke Crna Gora treba da izvijesti u naredne dvije godine.

patrijarhalni stavovi i stereotipi u vezi sa ulogama i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu i njegovala kultura rodne ravnopravnosti, u saradnji sa relevantnim akterima, uključujući akademsku zajednicu, zajednice i vjerske vođe, medije i mlade.

Preporuka 22. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - U okviru Nacionalne medijske strategije 2023-2027, podići svijest o značaju rodne ravnopravnosti među novinarima i medijskim radnicima/cama i integrisati edukaciju o ženskim pravima u stručno usavršavanje medijskih radnika/ca.

Preporuka 24. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) – Sprovesti kampanje podizanja svijesti za opštu javnost i zdravstvene radnike/ce o negativnom uticaju i kriminalnoj prirodi selektivnih abortusa i o pravu žena da slobodno donose odluke o svom tijelu;

Preporuka 26. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Sprovesti javno-obrazovne kampanje i kampanje podizanja svijesti o krivičnoj prirodi svih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama;

[CEDAW preporuke koje se vežu za Operativni cilj 3 NSRR 2021-2025 \(OC 3\): Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa](#)

Preporuka 30. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Izmjeniti odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika na način da se uvede *sistem rajfešlusa* koji će obavezati političke partije da prilikom izrade izbornih listi vode računa da su kandidati muškog i ženskog pola naizmjenično raspoređeni, i primjeniti ove izmjene prije parlamentarnih izbora 2027. godine, a sa ciljem da se postigne rodni partitet u političkoj reprezentaciji.

Preporuka 30. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Sprovesti kampanje za podizanje svijesti javnosti o potrebi za ravnopravnom i inkluzivnom zastupljenošću žena u političkom i javnom životu i u privatnom sektoru, kao neophodnom uslovu političke stabilnosti, održivog razvoja i inkluzivnog rasta;

Preporuka 30. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Rješavati osnovne sistemske prepreke za ravnopravnu zastupljenosti žena, kao što su patrijarhalni stavovi i diskriminatorni stereotipi;

Preporuka 30. (d) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Obezbijediti izgradnju kapaciteta i obuku za žene na rukovodećim pozicijama u privatnom sektoru, podići svijest među poslodavcima i menadžerima o važnosti jednake zastupljenosti žena na rukovodećim pozicijama i podstaći javna i privatna preduzeća da povećaju broj žena u odborima i na rukovodećim pozicijama;

Preporuka 30. (e) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Ojačati napore za sprječavanje govora mržnje prema političarkama i kandidatkinjama u javnom prostoru, uključujući i online prostor, te spriječiti uznemiravanje i prijetnje, zahtijevati od političkih stranaka da usvoje kodekse ponašanja za promovisanje rodne ravnopravnosti i borbu protiv uznemiravanja kandidatkinja i aktivistkinja te spriječiti kampanje koje kreiraju korisnici na društvenim mrežama, a koje sadrže diskriminatorni sadržaj.

Preporuka 34. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Prepoznati, umanjiti i raspodjeliti teret neplaćenog ženskog rada žena kroz pružanje pristupačnih ustanova za brigu o djeci i uslugama brige za starija lica kao i sprovođenje politika koje promovišu jednaku podjelu kućnih i porodičnih obaveza između žena i muškaraca;

Preporuka 34. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Efikasno sprovesti princip jednake plate za rad jednake vrijednosti kako bi se smanjio i na kraju poništio rodni jaz u platama (i) sprovođenjem redovnih inspekcijskih posjeta inspekcije rada; (ii) primjenom nediskriminatorne klasifikacije poslova i metoda evaluacije; (iii) sprovođenjem redovnih anketa o platama; i (iv) ohrabriranjem poslodavaca da objavljuju izvještaj sa svim podacima o rodnom jazu u platama, s ciljem boljeg razumijevanja razloga koji stoje iza rodnog jaza u platama i penzijama, te da preduzmu odgovarajuće mjere;

Preporuka 34. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Ponovo uvesti pojmove “žene i muškarci” u zakonskim propisima kojima se uređuje princip jednakih plata;

Preporuka 34. (d) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Identifikovati osnovne uzroke rodnog jaza u penzijama između muškaraca i žena u cilju sužavanja i zatvaranja jaza u penzijama;

Preporuka 34. (e) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Podići svijest poslodavaca i zaposlenih u javnom i privatnom sektoru o radnim pravima žena, uključujući prava na trudničko odsustvo i dojenje na radnom mjestu, te osigurati da zaposleni imaju informacije o dostupnim povjerljivim mehanizmima za žalbe i pristup njima;

Preporuka 34. (f) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Uspostaviti konkretne mjere za unaprijeđenje zapošljavanja kao i obuke za žene sa invaliditetom;

Preporuka 34. (g) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Ratifikovati Konvenciju o domaćim radnicima Međunarodne organizacije rada, 2011. (br. 189).

Preporuka 36. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Ubrzati usvajanje zakonodavnih i političkih mjera kako bi se osiguralo da transrodne žene mogu dobiti pravno priznanje svog roda i promijeniti svoja imena u matičnim knjigama bez prinudne sterilizacije;

Preporuka 36. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Razviti i implementirati nacionalni program za obezbjeđivanje besplatne ili pristupačne kontracepcije kako bi se spriječila neželjena trudnoća i polno prenosive bolesti;

Preporuka 36. (d) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Preduzeti konkretne mjere kako bi se osiguralo da sve žene, uključujući žene izbjeglice i žene koje traže azil, te migrantkinje bez dokumenata, imaju pristup odgovarajućim i adekvatnim zdravstvenim uslugama.

Preporuka 38. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Nastaviti sa promocijom ženskog preduzetništva i ekonomskim osnaživanjem, te preduzeti mjere za promovisanje pariteta u zastupljenosti žena u javnom i privatnom sektoru, uključujući privatne kompanije, pružiti podsticaj za povećanje broja žena koje su na rukovodećim pozicijama kao i na pozicijama članica odbora direktora;

Preporuka 38. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Razviti i dalje jačati programe edukacije i obuka za žene i djevojke s ciljem povećanja njihove zastupljenosti u preduzetništvu, inovativnim projektima i start-up-ovima;

Preporuka 40. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Osigurati ženama pristup zajmovima i kreditima s niskim kamatama bez kolaterale i sprovesti kampanje podizanja svijesti žena o tome kako pristupiti bankarskim zajmovima i kreditima.

Preporuka 40. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Osigurati efektivno učešće žena u ruralnim područjima u usvajanju, implementaciji i ekonomskim benefitima projekata namjenjenih ruralnom razvoju, uključujući i na nivoima odlučivanja;

Preporuka 40. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - U sljedećem periodičnom izvještaju navesti podatke razvrstane prema polu, starosti, geografskoj lokaciji, socio-ekonomskim karakteristikama i drugim relevantnim faktorima o vlasništvu nad zemljom i farmama;

Preporuka 26. (d) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Dati jednak prioritet obezbjeđivanju adekvatne zaštite od rodno zasnovanog govora mržnje kao i od govora mržnje zasnovanog na drugim karakteristikama kriminalizujući seksistički i mizogini govor mržnje, uključujući i na internetu, koji prvenstveno cilja na Romkinje, transrodne žene i političarke;

Preporuka 48. (a) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Uvesti mjere kako bi se osiguralo da Alimentacioni fond bude u potpunosti operativan i dostupan svim samohranim majkama i njihovoj djeci i izvršiti procjenu efikasnosti Fonda;

Preporuka 48. (b) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Osigurati da se žene mogu odreći svog dijela nasljeđa tek nakon što ga zvanično dobiju putem odluke suda o nasljeđivanju i budu zaštićene adekvatnim pravnim garancijama;

Preporuka 48. (c) (CEDAW/C/MNE/CO/3) - Osigurati da svaka nagodba o razvodu koja bi podrazumijevala nejednaku podjelu imovine zahtijeva pismenu potvrdu od strane sudije koji to odobrava.